

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ЩОДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
З ДИСЦИПЛІНИ
“ГРОШІ ТА КРЕДИТ”
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ТА ЗАОЧНОЇ ФОРМ НАВЧАННЯ
072 Фінанси, банківська справа та страхування
071 Облік та оподаткування
073 Менеджмент
056 Міжнародні економічні відносини

Методичні вказівки щодо самостійної роботи з навчальної дисципліни “Гроші та кредит” для студентів денної та заочної форм навчання зі спеціальностей: 072 Фінанси, банківська справа та страхування, 071 Облік та оподаткування, 073 Менеджмент, 056 Міжнародні економічні відносини, (у тому числі скорочений термін навчання).

Укладачі: к.е.н. доцент І. Ю. Рудь

Рецензенти:

Штепа О. В., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності

Ужва А. М., доцент кафедри обліку та оподаткування

Розглянуто та затверджено на засіданні кафедри фінансів та кредиту, протокол № 9 від 25.04.2016 р.

Рекомендовано навчально-методичною комісією факультету економіки, протокол № 10 від 14.05. 2018 р.

ВСТУП

Розвиток ринкових відносин зумовлює підвищення ролі грошей і кредиту в різних галузях економіки України. Наукове розуміння проблем грошей, грошового обігу, кредитних відносин є необхідною складовою становлення професійних економічних знань студентів. Тому важливе місце у підготовці висококваліфікованих кадрів економічного напрямку відводиться навчальній дисципліні «Гроші та кредит».

Економічні категорії «гроші та кредит» є невід'ємним атрибутом сучасної ринкової економіки України. Їх функціонування дозволяє об'єднати в безперервний процес виробництво, розподіл, обмін і споживання суспільного продукту, без них не може існувати жоден господарюючий суб'єкт. На використанні категорій «гроші та кредит» ґрунтується більшість інструментів ринкового господарювання : ціноутворення, розрахунково-платіжні відносини, банківська діяльність, системи економічного стимулювання, комерційний розрахунок, інвестиційна діяльність, оподаткування, фінансовий ринок, страхування тощо. З урахуванням закономірностей функціонування грошей і грошового ринку, банків, банківської системи формується економічна політика держави взагалі і грошово-кредитна політика центрального банку зокрема, здійснюється державне регулювання всіх сфер економічного життя суспільства.

Мета курсу:

- формування наукового розуміння сучасної системи грошово-кредитних відносин, об'єктивних законів, принципів, методів та форм її розвитку і регулювання;
- набуття практичних навичок щодо застосування понять, категорій, методів та інструментів сучасної грошово-кредитної системи.

Предмет: система грошово-кредитних відносин у суспільстві та закономірності його розвитку.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Гроші та кредит» є:

- засвоєння студентами сутності таких економічних категорій і понять, як гроші, кредит, грошовий оборот, грошовий ринок, грошова, кредитна і валютна системи, валютні відносини;
- сформування теоретичної та методичної бази, необхідної для подальшого використання грошово – кредитних інструментів;
- набуття практичних навичок щодо оцінки та аналізу грошово – кредитної політики держави на сучасному етапі розвитку.

Місце у структурно-логічній схемі:

предмет «Гроші та кредит» вивчається після засвоєння студентами дисциплін: «Політична економія», «Мікроекономіка», «Макроекономіка».

Тема 1. Сутність та функції грошей

План

1. Походження грошей.
2. Властивості грошей.
3. Роль держави у відтворенні грошей.
4. Вартість грошей.
5. Еволюція форм грошей. Характеристика сучасних засобів платежу.
6. Функції грошей.

Походження грошей. Раціоналістична та еволюційна концепції походження грошей. Поява грошей як об'єктивний результат розвитку товарного виробництва та обміну. Роль держави у творенні грошей.

Сутність грошей. Гроші як загальний еквівалент і абсолютно ліквідний актив. Гроші як особливий товар, особливості мінової і споживної вартості грошей як товару. Конкретна і загально споживна вартість грошового товару, формування суперечності між ними і вирішення її в неповноцінних грошах. Суперечність між реальною і номінальною вартістю грошей і її вирішення в неповноцінних грошах. Гроші як форма суспільних відносин. Гроші як гроші і гроші як капітал. Зв'язок грошей з іншими економічними категоріями.

Форми грошей та їх еволюція. Причини та механізм еволюції форм грошей від звичайних товарів першої необхідності до благородних металів. Причини та механізм демонетизації золота. Неповноцінні форми грошей та їх кредитна природа. Еволюція кредитних грошей від урядових (казначейських) зобов'язань до зобов'язань центрального банку. Сучасні кредитні засоби обігу. Роль держави в утвердженні кредитних зобов'язань як грошей.

Вартість грошей. Специфічний характер вартості грошей. Купівельна спроможність як вираз вартості грошей як грошей. Вартість грошей і час. Вплив зміни вартості грошей на економічні процеси. Ціна грошей як капіталу: альтернативна вартість зберігання грошей та процент.

Функції грошей. Поняття функції грошей. Функція міри вартості, її сутність, сфера використання. Масштаб цін. Ідеальний характер міри вартості. Ціна як грошовий вираз вартості товарів. Міра вартості в умовах інфляції.

Функція засобу обігу, її сутність, сфера використання; реальність і кількісна визначеність грошей у цій функції. Гроші як засіб обігу в умовах інфляції.

Функція засобу платежу, її сутність, відмінність від функції засобу обігу, сфера використання. Вплив інфляції на гроші як засіб платежу.

Функція засобу нагромадження, її сутність, сфера використання. Вплив часу та інфляції на функцію засобу нагромадження.

Світові гроші. Сутність світових грошей. Еволюція золота як світових грошей. Передумови використання як світових грошей національних та колективних валют.

Взаємозв'язок функцій грошей. Дискусії щодо кількості функцій грошей.

Якісні властивості грошей. Розвиток ринку та ускладнення його вимог до якості грошей. Стабільність вартості як базова якісна характеристика грошей. Економічність, довготривалість використання, однорідність, надійність, подільність та портативність грошей.

Роль грошей у ринковій економіці. Якісний і кількісний аспекти впливу грошей на економічні й соціальні процеси. Грошове середовище як фактор впливу на матеріальні інтереси та виробничу активність економічних суб'єктів. Вплив зміни кількості грошей на основні макро- та мікроекономічні процеси. Гроші як інструмент регулювання економіки. Зміна впливу кількісних параметрів грошей на економіку на коротко- та довгострокових інтервалах. Еволюція ролі грошей у перехідній економіці України.

Методичні вказівки

Вивчаючи сутність грошей у ринковій економіці, студенту потрібно передусім з'ясувати питання про походження грошей, зокрема дві його концепції: еволюційну та раціоналістичну, роль держави у формуванні феномену грошей. Необхідно зрозуміти недоліки бартерного обміну порівняно з грошовим. Треба простежити еволюцію форм грошей, з'ясувати причини, які зумовили перехід від простих до складніших форм. Особливу увагу необхідно звернути на процес демонетизації золота та виникнення паперових і кредитних грошей. Потрібно усвідомити, що сучасні кредитні гроші мають кілька форм прояву, кожна з яких має свої переваги та недоліки.

Потрібно засвоїти механізм формування вартості грошей і сутність її прояву як купівельної спроможності грошей, особливості прояву грошей як грошей і грошей як капіталу. Зрозуміти, що процент — це ціна грошей як капіталу.

Далі слід поглибити свої знання про функції грошей, звернувши увагу на те нове, що з'явилося у їх тлумаченні в останні роки. Зокрема, вивчаючи функцію грошей як міри вартості, треба мати на увазі, що поняття масштабу цін не використовується у країнах світу. Треба усвідомити, чому вартість товарів вимірюється уявними грошима. Слід звернути увагу на роль грошей у цій функції, особливо у ціноутворенні.

Вивчаючи функцію грошей як засобу обігу, потрібно з'ясувати її ознаки, а також те, які переваги в процесі обміну товарами дають гроші порівняно з бартером. Важливо також звернути увагу на кількість грошей, яка потрібна в обігу для виконання ними функції засобу обігу.

Слід з'ясувати походження функції грошей як засобу платежу й усвідомити основні її ознаки. Треба звернути увагу на те, що ця функція грошей впливає на кількість грошей в обігу. Необхідно розібратись, від яких факторів залежить нормальне виконання грошима функції засобу платежу, коли може настати платіжна криза та хвиля банкрутств.

Вивчаючи функцію грошей як засобу нагромадження та заощадження, важливо звернути увагу на те, що різні автори по-різному називають цю функцію і залежно від цього трактують її. Необхідно засвоїти ознаки цієї

функції, з'ясувати, як змінився механізм використання грошей у цій функції в умовах, коли золото перестало використовуватись як гроші, та в умовах глибокої інфляції. Слід вивчити форму нагромаджень і заощаджень та їх мотиви і вплив на розвиток економіки й добробуту народу.

Під час вивчення функції світових грошей необхідно звернути увагу на генезис міжнародних розрахунків, особливо на механізм їх здійснення після припинення використання золота в цих розрахунках, а також причини того, чому в них стало можливим застосовувати національні та колективні гроші.

Вивчаючи роль грошей, потрібно з'ясувати, яких змін вона зазнала в умовах переходу до ринкової економіки. Особливо слід розібратись у тому, яку роль відіграють гроші як засіб обліку праці, у функціонуванні ринку, у стимулюванні та регулюванні виробництва, нагромадженні та переливів капіталу.

Термінологічний словник

Бартер — обмін одного товару на інший без допомоги грошей.

Білонна монета — розмінна монета з дрібною вартістю, яка карбується не з дорогоцінного металу.

Готівкові гроші — виготовлені з паперу або іншого малоцінного металу знаки вартості.

Гроші — специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар і є загальним еквівалентом.

Депозитні гроші — неповноцінні знаки вартості, які не мають речового виразу й існують лише у вигляді певних сум на рахунках у банках.

Електронні гроші — різновид депозитних грошей, які означають, що переказування грошових сум за рахунками в банках здійснюється автоматично з допомогою ЕОМ за безпосереднім розпорядженням власників поточних рахунків.

Засіб нагромадження — функція, в якій гроші обслуговують нагромадження вартості в її загальній абстрактній формі.

Засіб обігу — функція, в якій гроші є посередником в обміні товарів і забезпечують їх обіг.

Засіб платежу — функція, в якій гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних стосунків.

Кредитна картка — іменний грошовий документ, що видається банком власникові поточного рахунка і дає йому можливість оплатити через ЕОМ свої покупки і погасити борги переказом грошей за рахунком без використання готівки.

Кредитні гроші — неповноцінні знаки вартості, які виникають і функціонують у обігу на основі кредитних стосунків.

Міра вартості — функція, в якій гроші забезпечують вираження і вимірювання вартості товарів, надаючи їй форму ціни.

Монета — установленої форми зливки металу, вагу і пробу яких засвідчує своїм штемпелем держава.

Паперові гроші — нерозмінні на метал знаки вартості, що випускаються державою (казначейством) для покриття своїх витрат і наділяються нею примусовим курсом (визначаються обов'язковими до приймання в усі види платежів).

Світові гроші — функція, в якій гроші обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обороті.

Функція грошей — «робота» грошей щодо обслуговування руху вартості товарів.

Повноцінні гроші — гроші, вартість яких визначається вартістю матеріалу, з якого вони виготовлені.

Неповноцінні гроші — гроші (знаки вартості), які виготовлені не з дорогоцінного металу (гроші, в яких номінальна вартість перевищує реальну).

Вексель — це письмове боргове зобов'язання, яке дає його власнику (векселедержателю) незаперечне право вимагати від боржника (векседавця акцептанта) вказану в ньому суму платежу після закінчення встановленого строку.

Банкнота — є простим векселем емісійного банку.

Чек — письмовий наказ банку власника поточного рахунка про виплату певній особі вказаної в ньому суми грошей.

Масштаб цін — вагова кількість дорогоцінного металу, прийнятого за грошову одиницю.

Ціна — це грошовий вираз вартості.

Грошова одиниця — установлений у законодавчому порядку грошовий знак, який служить для вимірювання та відбиття цін усіх товарів.

Купівельна спроможність — кількість товарів та послуг, які можна придбати за грошову одиницю.

Демонетизація золота — процес витіснення золота і срібла з обігу; втрата золотом грошової функції.

Загальний еквівалент — товар, на який можна обміняти будь-який товар.

Споживна вартість — здатність грошей задовольнити будь-які людські потреби внаслідок використання їх як загального засобу обміну.

Мінова вартість — певне кількісне співвідношення, в якому один товар обмінюється на інші.

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте основні етапи розвитку форм вартості.
2. Дайте визначення економічної категорії "гроші".
3. Які концепції походження грошей Ви знаєте?
4. Назвіть основні властивості грошей.
5. Що таке вартість грошей, на чому вона базується і які фактори впливають на зміну вартості грошей у часі?
6. Що таке повноцінні гроші? Чи використовують повноцінні гроші в сучасному грошовому обігу України?
7. Що таке кредитні гроші?

8. Що таке "квазі" гроші? Чи використовуються "квазі" гроші у грошовому обігу України?
9. Що таке банкнота, вексель, чек?
10. Назвіть функції, які виконують гроші. Яка з перелічених функцій є головною?
11. Як реалізується роль грошей у ринковій економіці?

Тема2 РОЛЬ ГРОШЕЙ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

План

1. Специфіка функціонування грошей на етапі становлення ринкових відносин
2. Роль і призначення грошей в економіці країни з вирішення завдання стабілізації економіки та забезпечення її сталого розвитку

Методичні вказівки

Гроші відіграють ключову роль у ринковій економіці. Без них не можна уявити собі обмін товарів, оскільки бартер уже не адекватний сучасному виробництву та його ефективній організації. Аналізуючи стан грошового обігу від давнини до сьогодення, роль грошей можна поділити на сім періодів.

Єдиною валютою, котру ніхто і ніколи не підробляв, була раковина каурі. Її батьківщина – Індійський океан, а головний район добування – Мальдівські острови. Під час правління імператора Калігули вона була валютою Римської імперії.

Найдавнішими відомими з археологічних досліджень металевими грошовими знаками були монети грецьких міст Тири, Ольвії, Херсонеса Таврійського, Пантикапея та інші, зокрема у Херсонесі діяв монетний двір, який для обслуговування внутрішнього ринку карбував мідні монети.

Найпершими в історії грошима, які були на території сучасної України, варто вважати монети давньогрецьких полісів і Боспорського царства, що датуються VI ст. до Р. Х. – IV ст. після Р. Х. Ці монети карбувалися переважно зі срібла, рідше – з електра (сплаву золота зі сріблом). Зображення на античних монетах не характеризувалися змістовою розмаїтістю.

Крім того, протягом перших двох століть після Р. Х. на землях сучасної України активно використовувалися римські монети – денарії. Пізніше, під час козацької доби, ці срібні монети отримали в народі дотепну назву "Іванові головки". Денарії перебували в обігу на території сучасної України приблизно до V ст.

У VI–VII ст. тодішнє населення українських земель – анти – користувалися візантійськими монетами: солідами (золоті), гексаграмами (срібні), фолісами (мідні). Фоліс у свою чергу ділився на 40 нумій (монети номіналом у різну кількість нумій також були в анти).

За часів Київської Русі (протягом IX–X ст.) основною грошовою одиницею стає арабський диргем (срібна монета, що пізніше дорівнювала київській ногаті), що поширився в Європі внаслідок інтенсивної торгівлі з мусульманськими країнами.

Першою спробою виготовлення системи власної валюти стало карбування під керівництвом князя Володимира Великого київських злотників і срібняків. Злотник Володимира мав вагу 4,4 г. На особовому боці (аверсі) цих монет звичайно карбувалося зображення самого князя, на зворотному (реверсі) – князівський родовий знак (тризуб). Саме зображення на срібняках Володимира стало основою для створення у 1917–1918 рр. сучасного Державного герба України.

Крім Володимира Великого, князівську монету карбували також його син Ярослав Мудрий (1019–1054) і двоюрідний брат Ярослава Святослав Туровський, а також невідомий нині російський князь із хресним ім'ям Петро.

У XI–XII ст. у Київській Русі формується так звана кунна система грошей. Відомості про її функціонування зафіксовано вже в "Руській правді" – кодексі законів, розробленому Ярославом Мудрим і його синами Ізяславом, Святославом і Всеволодом.

Сучасні етимологи виводять походження назви "гривня" від старослов'янського "гривна" – "намисто, браслет". У XIII ст. з'явилися також рублі – срібні злитки вагою удвічі менше, ніж гривня. Однак ця грошова одиниця недовго використовувалася на українській території і закріпилася переважно в Новгородській і Московській землях. Наступною спробою ввести свою грошову систему стало карбування монет київськими князями литовської династії. Цікаво, що разом з тим із назвою "гривеник" у народі зберігалася й запозичена з польської мови назва "злотий", що означала срібну монету в п'ятнадцять копійок.

Визначною подією в українській історії став розвиток товарно-грошових відносин у період козацької республіки. Під час проведення реформ Петра було остаточно ліквідовано українську скарбницю.

Після відродження української державності у формі Української Народної Республіки було швидко виготовлено та оперативно доставлено з берлінської банкотної фабрики українські гроші та запущено їх в обіг. В обігу були лише паперові гроші, а монет не карбували. Роль дрібних розмінних монет виконували паперові знаки вартістю 10, 20, 30, 40, 50 шагів.

Завдяки суспільній природі і надзвичайно важливій економічній та соціальній ролі гроші і держава перебувають у тісному взаємозв'язку і взаємовпливають один на одного. Тому немає підстав взагалі заперечувати роль держави в еволюції грошей, але ця роль не конститууюча, а трансформуюча.

Роль грошей – це результат функціонування та впливу грошей на різноманітні сторони дії суспільства.

У міру поглиблення ринкової трансформації економіки України помітно зростає роль грошей у її розвитку. Поступово українська гривня перетворилася на справді загальний еквівалент. Особливого значення гроші і вся сфера їх

обігу набувають у сучасних умовах організації державного регулювання економіки.

Грошово-кредитне регулювання, як правило, спрямоване на стримування зростання грошової маси, подолання інфляційних процесів і стимулювання збільшення валового національного продукту. Грошово-кредитна політика посіла ключове місце в механізмі державного регулювання економіки.

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою не тільки свідчить про величезну роль грошей, а й показує основні напрями успішного використання їх у трансформаційній економіці України.

Питання для самоперевірки

1. На які періоди умовно можна поділити грошовий обіг?
2. Які гроші можна вважати найпершими в історії України?
3. Що позначала назва "Іванові головки"?
4. Коли і ким здійснена перша спроба виготовлення власної валюти в Україні?
5. Коли виникла кунна система грошей?
6. Коли і ким були викарбувані перші монети в Україні?
7. Від чого походить слово "гривня"?
8. Охарактеризуйте розвиток товарно-грошових відносин у період козацької республіки.
9. У чому полягає суть трансформації товарної природи грошей у нетоварну і які причини цього явища?
10. Назвіть основні напрями наукової думки щодо походження грошей і зазначте їх відмінності.
11. У чому полягає роль держави в еволюції форм грошей?
12. Визначте вплив грошового середовища на виробничу активність суб'єктів господарювання.
13. Яке значення сфера грошового обігу набуває у сучасних умовах організації державного регулювання економіки?
14. Назвіть основні напрями успішного використання грошей у трансформаційній економіці України.
15. Які наслідки має інтеграція України у світовий економічний простір з боку грошово-кредитного регулювання?

Тема 3 Теорія грошей

План

1. Класична кількісна теорія грошей.
2. Неокласичний варіант кількісної теорії грошей.
3. Внесок Дж. Кейнса у розвиток кількісної теорії грошей.
4. Сучасний монетаризм як напрям розвитку кількісної теорії грошей.
5. Грошово-кредитна політика України в перехідний період у світлі сучасних монетаристських теорій.

Абстрактний та прикладний (монетаристський) напрямок в теорії грошей.

Класична кількісна теорія грошей, її основні постулати. Економічні причини появи кількісного підходу до вивчення ролі грошей. Еволюція постулатів кількісної теорії. Номіналістичне трактування сутності грошей послідовниками кількісної теорії. Кількісний фактор у працях А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса. «Трансакційний» варіант кількісної теорії І. Фішера.

Неокласичний варіант розвитку кількісної теорії грошей. «Кон'юнктурний варіант» теорії грошей М. Туган-Барановського. «Кембриджська версія» кількісної теорії.

Внесок Дж. Кейнса у розвиток кількісної теорії грошей. Зміна акцентів в оцінці ролі держави в економічному регулюванні та механізм впливу на економіку. «Передатний механізм» у трактуванні Кейнса. Неминучість інфляційних наслідків реалізації кейнсіанських концепцій.

Сучасний монетаризм як альтернативний напрямок кількісної теорії. Відмінності монетаристських трактувань ролі держави в регулюванні економіки. Вклад М. Фрідмена в розроблення монетарної політики на основі неокласичного варіанта кількісної теорії.

Зближення позицій монетаристів та неокейнсіанських у їх рекомендаціях щодо грошово-кредитної політики в сучасних умовах. Кейнсіансько-неокласичний синтез.

Грошово-кредитна політика України в перехідний період у світлі сучасних монетаристських теорій.

Методичні вказівки

Вивчаючи цю тему, треба запам'ятати, що кількісна теорія грошей є нині пануючою. Згідно з цією теорією вартість грошей і рівень товарних цін змінюється залежно від кількості грошей в обігу: чим їх більше, тим ціни на товари вищі, а вартість грошей нижча, і навпаки.

Слід звернути увагу на те, що кількісна теорія грошей включає два базові положення:

принцип причинності, тобто зміна цін на товари пояснюється змінами кількості грошей в обігу;

принцип пропорційності, тобто ціни на товари змінюються пропорційно зміні кількості грошей в обігу.

Кількісна теорія грошей пройшла тривалий шлях свого розвитку. Розрізняють ранню та сучасну кількісну теорію грошей. Загальна оцінка ранньої теорії зводиться до такого: вона залишалася механістичною, тобто спрощено являла зв'язок між кількістю грошей в обігу та рівнем товарних цін і тільки на макроекономічному рівні, не вникаючи в процеси, що відбуваються всередині економічних суб'єктів. Другий етап розвитку кількісної теорії грошей бере початок з ХХ ст., коли золоті монети почали витіснятися з обігу, частіше стали з'являтися нерозмінні на золото гроші й дедалі більше економістів доходило висновку, що гроші відіграють активну роль у ціноутворенні, що фактор їх кількості впливає на зміну товарних цін.

Слід зазначити, що першим, хто зробив спробу чіткіше сформулювати взаємозв'язок різноманітних ключових факторів грошової і негрошової сфер щодо кількісної теорії грошей, був американський економіст І. Фішер. Він висунув транзакційну версію кількісної теорії на базі так званого рівняння обміну:

$$MV = \sum PQ,$$

де M — маса грошей, що перебувають в обігу протягом певного періоду;

V — швидкість обігу грошової одиниці;

P — ціна індивідуального товару, реалізованого за вказаний період;

Q , — загальна маса товарів (фізична), що реалізуються у даному періоді.

І. Фішер зробив висновок, що P безпосередньо залежить від M . Ціни можуть зростати за незмінної кількості грошей, тобто на ціну впливає кількість товарів, які виготовлені й поставлені на ринок:

$$P = \frac{MV}{Q}.$$

І. Фішер вивчав усі фактори зміни цін, але перевагу віддавав M ; V — похідний фактор, він формується залежно від M та від стану сфери обігу. Заслуга І. Фішера полягає в тому, що він звернув увагу на M . Велике значення має Q , оскільки V та виробництво товарів можуть змінюватися самі по собі, незалежно від зміни M , під впливом технічного прогресу, суспільного поділу праці, психології людини та інших факторів, безпосередньо не пов'язаних з грошовою масою.

Вивчаючи цю тему, треба усвідомити, що на базі транзакційного варіанта кількісної теорії грошей І. Фішера та у зв'язку з критикою цього варіанта група професорів Кембриджського університету (А. Маршалл, А. Пігу, Д. Робертсон) сформулювала свій варіант, названий «кембриджською версією», або теорією касових залишків. На відміну від варіанта І. Фішера у «кембриджській версії» підхід до проблеми не макроекономічний, а мікроекономічний. Кембриджські економісти зосередили увагу на мотивах нагромадження грошей в окремих економічних суб'єктів, дійшовши висновку, що в них є постійне прагнення нагромаджувати гроші, тобто, з одного боку, мати резервний запас засобів платежу, з тим щоб розплачуватися за всіма своїми зобов'язаннями, а з іншого — створювати страховий запас ресурсів на страховий випадок. Кембриджські економісти дали нову формулу зв'язку грошей та цін:

$$M = kRP,$$

де M — касовий залишок (маса) грошей в економічних суб'єктів; R — виробництво продукції у натуральному виразі за певний період; P — середня ціна одиниці виробленої продукції; k — частина RP , яку економічні суб'єкти мають бажання зберігати у вигляді грошей (касового залишку).

Кембриджські економісти зробили висновок, що між M і P існує зв'язок і на цей зв'язок діє k .

Свій внесок у розвиток кількісної теорії грошей зробив Дж. М. Кейнс. У ранніх своїх працях він підтримував кембриджську версію, а пізніше сформулював власний варіант. Він пов'язав кількісний фактор грошової маси з реальними відтворювальними процесами і через них простежив зв'язок між

кількістю грошей і цінами на товари. Кейнс, на відміну від кембриджських економістів, знайшов цей зв'язок через норму банківського процента.

Слід звернути увагу на те, що в 50-ті роки ХХ ст. було очевидно, що країни з ринковою економікою втягуються у глобальну інфляцію, про неї йшлося у програмах багатьох західних країн. Учені намагаються відшукати її причини у кейнсіанських твердженнях, тобто в судженні про те, що будь-які доходи можуть зняти тиск маси грошей на ціни. Відродилася неокласична кількісна теорія грошей у вигляді монетаристської теорії, головним представником якої є американський економіст М. Фрідмен.

Звинувачуючи Дж. Кейнса у виправданні політики інфляції, сучасні монетаристи знову повернулися до аналізу прямого зв'язку між грошима та цінами на макрорівні, стверджуючи, що зростання маси грошей веде до зростання цін. В умовах, коли на світовому рівні активно діє ринковий механізм, економічні цикли згасли, а всі економічні показники змінюються помірно, фізична маса товарів (Q), що підлягає реалізації, стає керованою, передбаченою, прогнозованою; монетаристи можуть передбачити зростання Q на 1, 2, 3, 4... процентів. Головний фактор тут M , який перебуває в руках уряду, — емісія грошей. Монетаристи твердять, що не треба займатися тими процесами, що ними займались кембриджські економісти. M на рівні цін P , що склалися, і виробництва V , яке є чи буде, — це теорія місця грошей, грошової політики в економічній теорії.

М. Фрідмен розробив відповідні рекомендації для уряду щодо грошової політики. Він підрахував, що якщо б у США M щороку збільшувалось на 4 %, то ціни були б стабільними, тобто 3 % на приріст виробництва продукції, 1 % — на уповільнення швидкості обігу грошової маси. Маргарет Тетчер, запозичивши ці ідеї, вивела Великобританію з важкого економічного стану. Сучасний монетаризм є характерним для високорозвинутої ринкової економіки.

Термінологічний словник

Вкладення капіталу — продаж компанією своїх акцій певній групі юридичних і фізичних осіб. Успіх розміщення, як правило, залежить від здібностей фондового брокера компанії розмістити випущені цінні папери.

Грошова інфляція — теорія, згідно з якою інфляція пов'язана з розширенням грошової маси в обігу.

Грошові агрегати — показники грошової маси в обігу: від вузького M_0 до широкого M_5 .

«Дешеві» гроші — грошово-фінансова політика утримання процентних ставок на низькому рівні, що проводиться з метою стимулювання економічної діяльності шляхом зниження вартості кредитів та інвестицій.

Дефіцитне фінансування — спосіб розширення сукупного попиту шляхом застосування державного регулювання. Як правило, це здійснюється шляхом перевищення державних видатків над доходами, наслідком чого є створення бюджетного дефіциту.

«Дорогі» гроші — кредитно-фінансова політика, що допускає стримування отримання кредитів та високі процентні ставки за кредитами.

Інвестиції — придбання засобів виробництва з метою виробництва товарів для майбутнього споживання, придбання активів, наприклад, цінних паперів, творів мистецтва, депозитів у банках, з метою отримання прибутку чи збільшення капіталу.

Капіталовкладення — витрати на придбання об'єктів основного капіталу.

Монетаризм — школа в економічній науці, яка ставить гроші у центр макроекономічної політики. Монетаризм базується на кількісній теорії грошей, що пов'язує рівень цін з кількістю грошей у народному господарстві країни. Монетаризм стверджує, що грошові фактори мають визначальний вплив на економіку і що, зокрема, збільшення грошової маси державою веде швидше до інфляції, ніж до підвищення зайнятості.

Монетарист — людина, яка дотримується монетаристської теорії.

Монетизація — продаж урядом цінних паперів банкам з метою фінансування дефіциту бюджету.

Трансакція (лат. *transactio* — звершення) — операція, угода, що супроводжується взаємними поступками.

Фінансовий інструмент — засіб, який використовується урядом для досягнення своєї макроекономічної мети. Наприклад, державні видатки та оподаткування можуть розглядатися як інструменти, спрямовані на досягнення повної зайнятості.

Питання для самоперевірки

1. В чому полягає сутність класичної кількісної теорії грошей? Де і коли вона сформувалась?

2. Які постулати класичної кількісної теорії грошей ви знаєте?

3. Які напрями кількісної теорії грошей сформувались у першій половині ХХст.?

4. У чому полягає сутність "рівняння обміну" і хто його автор?

5. Який український учений зробив внесок у розвиток кількісної теорії грошей? Як він назвав свою теорію грошей?

6. Чим відрізнявся підхід "кембріджської школи" від кількісної теорії І.Фішера?

7. Що нове вніс Д.Кейнс у кількісну теорію грошей? Які мотиви нагромадження грошей сформулював Д.Кейнс?

8. У чому полягає відмінність підходів щодо регулювання економікою у представників сучасного монетаризму від кейсіанських методів регулювання?

9. Які основні положення сучасного монетаризму ви знаєте?

10. Які ідеї монетаристської теорії були використані щодо грошово-кредитного регулювання в Україні?

11. На якому етапі грошово-кредитна політика України була зорієнтована на:

- кейсіанські концепції;

- монетаристські концепції?

Тема 4 Грошовий обіг і грошові потоки

План

1. Поняття грошового обороту.
2. Модель грошового обороту.
3. Грошові потоки та їх характеристики.
4. Структура грошового обороту за економічним змістом та формою платіжних засобів.
5. Маса грошей. Грошові агрегати.
6. Швидкість обігу грошей.
7. Закон грошового обігу.
8. Механізм зміни маси грошей в обороті. Грошово-кредитний мультиплікатор.

Сутність грошового обороту як процесу руху грошей. Грошові платежі як елементарні складові грошового обороту. Основні суб'єкти грошового обороту. Основні ринки, що взаємозв'язуються грошовим оборотом. Сукупний грошовий оборот як макроекономічне явище та оборот грошей на мікроекономічному рівні, їх єдність та відмінності. Економічна основа грошового обороту. Єдність та безперервність як визначальні риси грошового обороту.

Модель сукупного грошового обороту. Обороти продуктів та доходів як основа побудови грошового обороту. Групування суб'єктів обороту в моделі. Грошові потоки та їх взаємозв'язок у моделі. Національний дохід і національний продукт як визначальні потоки грошового обороту. Потоки ін'єкцій і потоки витрат. Балансування грошового обороту.

Структура грошового обороту. Готівковий та безготівковий сектори грошового обороту. Сектор грошового обігу, фіскально-бюджетний та кредитний сектори.

Маса грошей, що обслуговує грошовий оборот: поняття, склад та фактори, що визначають зміну. Показники маси грошей, грошові агрегати, їх характеристика, грошова база, її склад.

Швидкість обігу грошей: поняття, фактори, що визначають швидкість обігу. Вплив швидкості на масу та сталість грошей. Порядок визначення швидкості обігу грошей.

Закон кількості грошей, необхідних для обороту, його сутність, вимоги та наслідки порушення вимог.

Механізм зміни маси грошей в обороті. Первинна емісія центрального банку. Вторинна емісія депозитних грошей комерційних банків.

Грошово-кредитний мультиплікатор, його механізм, показники мультиплікатора та чинники впливу на його рівень.

Методичні вказівки

У процесі вивчення теми треба усвідомити, що грошовий оборот — це процес безперервного руху грошей в усіх їх формах між суб'єктами економічних відносин. Він обслуговує потоки продуктів та доходів в економіці. Грошовий оборот складається з безлічі різноманітних грошових потоків, які між собою тісно пов'язані, постійно переходять один в інший. Це надає грошовому обороту характер замкнутого, єдиного процесу, незалежно від того, у якій формі гроші виступають та якими способами вони приводяться в рух.

Треба усвідомити, що за економічним призначенням окремих грошових потоків сукупний грошовий оборот поділяється на три сектори: грошовий обіг, який обслуговує створення, реалізацію, обмін і споживання матеріальних цінностей та послуг; кредитний оборот, що обслуговує переміщення вартості між економічними суб'єктами на зворотних, еквівалентних та платних засадах; фіскально-бюджетний оборот, який обслуговує розподільні відносини між економічними суб'єктами.

Особливу увагу треба звернути на грошову масу, що є ключовим індикатором грошового обороту, а регулювання її обсягу — вирішальний спосіб досягнення цілей грошово-кредитної політики. Правильне визначення обсягу, структури та засобів зміни грошової маси набуває важливого теоретичного і практичного значення. Слід усвідомити, що сучасна практика визначає масу грошей (M) на таких засадах:

1) вимірювання грошової маси здійснюється з двох сторін: а) зі сторони центрального банку як емісійного центру країни (відповідний показник грошової маси називається грошовою базою); б) зі сторони економічних суб'єктів — власників наявних в обороті запасів грошей (відповідні показники грошової маси (M) називаються грошовими агрегатами);

2) в обсяг M включаються всі запаси грошей, які є в розпорядженні економічних суб'єктів (крім банків), незалежно від їх форми, призначення, термінів зберігання;

3) грошові агрегати диференціюються залежно від відмінностей у рівнях ліквідності окремих видів грошових запасів; оскільки ці відмінності помітно різняться по окремих країнах, то в кожній з них устанавлюється свій набір і зміст грошових агрегатів. В Україні визначаються чотири агрегати — M_0 , M_1 , M_2 , M_3 .

Важливо усвідомити, що швидкість обігу грошей характеризує частоту їх переходу від одного суб'єкта грошового обороту до іншого. Зміна швидкості обігу грошей має відчутні економічні наслідки — передусім впливає на формування платоспроможного попиту і рівня цін, на кон'юнктуру грошового ринку, а отже — на рівень процента і валютного курсу.

Зміна маси грошей в обороті — основний фактор впливу грошей на реальну економіку. З огляду на це великого значення набуває створення ефективного механізму зміни маси грошей в обороті. Найбільш ефективним може бути механізм емісії грошей на кредитній основі. У цьому механізмі беруть участь як центральний, так і комерційні банки. Центральний банк емітує

на монопольних засадах готівкові гроші в оборот і вилучає їх з обороту, а також бере участь в емітуванні безготівкових грошей. Комерційні банки здійснюють емісію тільки безготівкових грошей через механізм грошово-кредитного мультиплікатора.

Термінологічний словник

Грошовий агрегат — показник грошової маси, в якому зібрана певна її частина, наприклад, M0 — маса готівкових грошей в обігу.

Грошовий мультиплікатор — коефіцієнт, який відображає співвідношення між первинною емісією грошей і кінцевим збільшенням грошової маси в результаті цієї емісії.

Грошовий оборот — сукупність переміщень грошових коштів між економічними суб'єктами в процесі обміну щодо погашення грошових зобов'язань.

Грошові потоки — частини грошового обороту, що відображають певні платежі (наприклад, за товари, послуги, працю) формуванням та використанням фінансових ресурсів держави тощо.

Маса грошей — сукупність грошових коштів у будь-якій їх формі, яка є в розпорядженні економічних суб'єктів у даний момент.

Грошова база — це запаси всієї готівки, яка перебуває в обороті поза банківською системою та в касах банків, а також сума резервів комерційних банків на їх кореспондентських рахунках у центральному банку.

Швидкість обігу грошей — показник, що характеризує частоту, з якою кожна одиниця наявних в обороті грошей використовується в середньому для реалізації товарів і послуг за певний період.

Грошово-кредитний мультиплікатор — це процес створення нових банківських депозитів під час кредитування банками клієнтів на основі вільних резервів, що надійшли в банк ззовні.

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення грошового обороту.
2. Які основні ринки взаємопов'язуються грошовим оборотом?
3. Назвіть суб'єктів грошового обороту.
4. У чому полягають особливості грошового обороту на мікро- та макроекономічному рівнях?
5. Що таке грошовий потік?
6. Охарактеризуйте грошові потоки, які обслуговують процес розширеного відтворення.
7. У чому полягає відмінність між грошовим оборотом та грошовим обігом?
7. Як структурується грошовий оборот за формою платіжних засобів?
8. Які переваги та недоліки готівкового та безготівкового грошового обороту?

10. Що таке грошова маса, грошовий агрегат, грошова база?
11. Скільки грошових агрегатів визначає НБУ?
12. Як визначається швидкість обігу грошей? Які фактори впливають на швидкість обігу грошей?
13. У чому полягає сутність закону кількості грошей, необхідних для обігу? За якою формулою розраховують середню кількість грошей, необхідних для обігу?
14. Що таке емісія? Хто здійснює емісію готівкових грошей в Україні?
15. Що таке грошово-кредитний мультиплікатор? Розкрийте механізм емісії грошей через грошово-кредитний мультиплікатор.

Тема 5 Грошовий ринок

План

1. Сутність грошового ринку.
2. Інституційна модель грошового ринку.
3. Структура грошового ринку.
4. Попит на гроші.
5. Пропозиція грошей.

Сутність грошового ринку. Гроші як об'єкт купівлі-продажу. Суб'єкти та інструменти грошового ринку. Особливості прояву на грошовому ринку основних ринкових ознак — попиту, пропозиції, ціни.

Інституційна модель грошового ринку. Сектори прямого і опосередкованого фінансування. Потoki та суб'єкти в обох секторах грошового ринку. Банки і небанківські фінансово-кредитні структури як фінансові посередники грошового ринку.

Структура грошового ринку. Критерії класифікації. Ринок грошей і ринок капіталів. Ринок цінних паперів та валютний ринок як складові грошового ринку.

Попит на гроші. Суть та форми прояву попиту на гроші. Фактори, що визначають зміну попиту на гроші.

Пропозиція грошей. Суть та механізм формування пропозиції грошей. Фактори, що визначають зміну пропозиції грошей.

Графічна модель грошового ринку. Рівновага на грошовому ринку та процент. Фактори, що визначають рівновагу грошового ринку.

Заощадження та інвестиції в механізмі грошового ринку. Заощадження населення як єдине джерело і верхня межа чистих інвестицій. Вплив процентної ставки на заощадження та інвестиції. Вплив бюджетного дефіциту на балансування заощаджень та інвестицій.

Методичні вказівки

Вивчаючи цю тему, треба усвідомити, що грошовий ринок — це особливий сектор ринку, на якому здійснюються купівля та продаж грошей як специфічного товару, формуються попит, пропозиція і ціна на цей товар. Визначальний вплив зміни попиту та пропозиції грошей на ставку процента як їх ціну є свідченням підпорядкованості грошового ринку загальним закономірностям функціонування ринку взагалі.

Необхідно усвідомити, що механізм грошового ринку має істотні відмінності від механізму звичайного товарного ринку: продаж грошей виступає у формі надання позичок чи купівлі особливих фінансових інструментів; купівля грошей — у формі одержання позичок чи продажу таких фінансових інструментів; попит на гроші — у формі бажання економічних суб'єктів мати у своєму розпорядженні певну масу грошей на визначену дату; пропозиція грошей — у формі запасу грошей, який економічні суб'єкти готові передати у тимчасове користування; ціна грошей — у формі процента.

В інституційній моделі грошового ринку виокремлюються два сектори з різним характером руху грошей — сектор прямого фінансування і сектор опосередкованого фінансування. Перевагою першого сектору є те, що безпосередній характер взаємовідносин між продавцями (кредиторами) і покупцями (позичальниками) істотно знижує їх витрати на здійснення операцій. Перевагою другого сектору є те, що участь у взаємовідносинах між кредиторами і позичальниками фінансових посередників істотно знижує ризики, пов'язані з розміщенням грошових коштів.

Грошовий ринок класифікується за різними критеріями. Основними з них є: види інструментів, з допомогою яких гроші переміщуються від продавців до покупців; інституційні ознаки грошових потоків; економічне призначення купівлі грошей. За першим критерієм грошовий ринок поділяється на: ринок позичкових зобов'язань, ринок цінних паперів, валютний ринок; за другим критерієм — на фондовий ринок, ринок банківських кредитів, ринок послуг небанківських фінансово-кредитних установ; за третім критерієм — на ринок грошей і ринок капіталів. Центральне місце в структурі грошового ринку посідає ринок грошей.

Треба усвідомити, що визначальну роль у механізмі ринку грошей відіграє попит на гроші, під яким слід розуміти бажання економічних суб'єктів мати у своєму розпорядженні певний запас грошей на певний момент. Це явище залишку і має об'єктивний характер, оскільки визначається під впливом факторів, що діють у реальній економіці, — зміни обсягу ВВП, рівня цін, швидкості обігу грошей, рівня процента тощо. Пропозиція грошей являє собою той запас грошей, який економічні суб'єкти готові надати в тимчасове користування позичальникам. Це більш екзогенне явище, ніж попит на гроші. Вона формується на базі наявної маси грошей в обороті й емісійної діяльності банків. Тому банки, регулюючи пропозицію грошей, повинні орієнтуватися на зміну попиту на гроші, а не навпаки.

Зрівноваження попиту і пропозиції на ринку грошей визначає об'єктивний рівень ставки процента, за якого досягається стабілізація кон'юнктури цього ринку. Взаємозв'язок між попитом, пропозицією і ціною

грошей на цьому ринку реалізується відповідно до загальних закономірностей функціонування ринку: попит на гроші впливає на рівень процента прямо пропорційно, а пропозиція грошей — обернено пропорційно.

Термінологічний словник

Банківський процент — процент, установлений як плата за здійснювані банком операції.

Відкрита економіка — економічна система, яка має широкі зв'язки зі світовим ринком

Грошова база (гроші підвищеної сили) — гроші, емітовані центральним банком у вигляді готівки або записів на рахунках, що являють собою зобов'язання центрального банку проти внутрішніх та закордонних активів.

Грошовий оборот — сукупність усіх грошових потоків в економіці за певний період

Грошовий ринок — сукупність грошових інституцій, що спрямовують потоки грошових коштів від власників (продавців) до позичальників (покупців). Об'єктом купівлі-продажу на грошовому ринку слугують короткострокові боргові зобов'язання.

Депозитний процент — ставка процента, який виплачується за вкладами населення та юридичних осіб.

Ефект витіснення — зниження обсягів інвестицій у результаті зростання процентної ставки.

Ефект доходу — зміна співвідношення між поточним та майбутнім споживанням як реакція на зміну сукупного доходу, що спричинений зміною процентної ставки.

Ефект заміни — зміна пропорції між поточним та майбутнім споживанням як результат зміни відносної вартості першого і другого.

Ефект Фішера — процентні ставки реагують на зміни інфляції у співвідношенні один до одного.

Заощадження — частина доходів, не використана на поточне споживання й виплату податків

Інвестиції — вкладення коштів у розвиток виробництва, в цінні папери тощо для одержання прибутку.

Інвестиційне оточення — система, що забезпечує акумуляцію та розподіл фінансових ресурсів у сучасній економіці.

Інвестиційні можливості фірм — дохідність інвестицій, що визначає попит. В економічній теорії розглядається як один з основних факторів, що визначає обсяг інвестицій та процентну ставку в економіці.

Індивідуальна пропозиція заощаджень — залежність між процентною ставкою та обсягом заощаджень.

Конкурентний ринок — ринок, на якому жоден з учасників не має змоги впливати на ціну.

Маржа — різниця між ставками позичкового та депозитного процента, що являє собою прибуток банку.

Міжбанківський процент — процент за кредитами, що видаються одним комерційним банком іншому.

Мобільність капіталу — ступінь свободи, з якою капітали переміщуються з країни в країну під впливом зміни процентних ставок.

Національний дохід — сукупність усіх доходів сімейних господарств від реалізації своїх ресурсів за певний період.

Національний продукт — сукупність цін усіх товарів і послуг, проданих сімейним господарствам для споживання, а також за державними закупівлями, для приватних інвестицій та для імпорту.

Нейтральність грошей — явище, коли кількість грошей в економіці впливає тільки на рівень цін, не змінюючи процентних ставок, рівня зайнятості та інших реальних показників.

Обліковий процент — процент, установлений як плата за кредити, що надаються центральним банком комерційним банкам.

Опосередковане фінансування — переміщення грошей між суб'єктами ринку через фінансових посередників.

Позичковий процент — ставка процента, що виплачується позичальником банку за користування позичкою.

Попит на гроші — потреба суб'єктів економіки в певній сумі грошових коштів.

Поточна каса — залишок готівки та поточних депозитів, який може в будь-який момент бути спрямований на поточні платежі.

Пропозиція грошей — загальний обсяг монет, паперових грошей, депозитів та інших ліквідних активів у економіці.

Пряме фінансування — переміщення грошей по ринкових каналах безпосередньо від власників до позичальників.

Ринкова пропозиція заощаджень — сумарна пропозиція заощаджень всіх домашніх господарств.

Ринок грошей — сектор грошового ринку, де об'єктом операцій є короткострокові фінансові інструменти (до одного року).

Ринок капіталу — сектор грошового ринку, на якому купуються і продаються середньострокові та довгострокові кошти (більше одного року).

Ставка рівноваги — ставка процента, за якої попит та пропозиція на грошовому ринку досягають рівноваги.

Схильність до заощаджень — вибір населення між поточним та майбутнім споживанням, який визначає пропозицію грошей на ринку.

Фінансовий інструмент — фінансовий актив або цінний папір.

Фінансовий посередник — суб'єкт ринку, метою діяльності якого є торгівля фінансовими інструментами.

Чисті інвестиції — обсяг інвестицій за винятком суми амортизації, спрямованої на їх фінансування.

Питання для самоперевірки

1. Що таке грошовий ринок?

2. Чим відрізняються операції купівлі-продажу на грошовому та на товарному ринках?
3. Які види фінансових інструментів грошового ринку Ви знаєте?
4. У чому полягає різниця між борговими та неборговими фінансовими інструментами?
5. Охарактеризуйте механізм купівлі-продажу грошей у секторі прямого та опосередкованого фінансування.
6. Хто такі фінансові посередники?
7. У чому полягає різниця між грошовим ринком, ринком грошей та ринком капіталів?
8. Що таке попит на гроші? Які цілі накопичення грошей Ви знаєте?
9. Які чинники впливають на попит грошей?
10. Що таке пропозиція грошей? Який зв'язок існує між пропозицією грошей, грошовою базою та грошово-кредитним мультиплікатором?
11. Розкрийте механізм впливу чинників на пропозицію грошей.

Тема 6 Грошові системи

План

1. Сутність структура та елементи ГС.
2. Типи грошових систем та їх еволюція.
3. Національна грошова система України.

Сутність грошової системи, її призначення та місце в економічній системі країни. Елементи грошової системи.

Основні типи грошових систем, їх еволюція. Системи металевого й кредитного обігу.

Створення і розвиток грошової системи України. Необхідність створення грошової системи України. Особливості процесу запровадження національної валюти в Україні.

Методичні вказівки

Вивчаючи цю тему, необхідно чітко усвідомити, що на відміну від грошового обороту, який є явищем об'єктивним, грошова система — нормативно-правове явище. Грошова система — це форма організації грошового обороту, що визначена загальнодержавними законами, тобто явище суб'єктивне.

У процесі вивчення теми потрібно засвоїти основні складові елементи грошової системи, зрозуміти, з якою метою вони застосовуються. Грошова система має такі елементи: найменування грошової одиниці; масштаб цін; види та купюрність грошових знаків, які мають статус законного платіжного засобу; механізми регулювання безготівкових грошових розрахунків, готівкового грошового обороту, валютного ринку; інституції, що регулюють грошовий оборот.

Грошові системи класифікуються за певними критеріями.

Залежно від форми, в якій функціонують гроші, виділяють:

— системи металевого обігу, в яких грошовий метал безпосередньо перебуває в обігу та виконує всі функції грошей, а банкноти є розмінними на метал;

— системи паперово-кредитного обігу, за яких в обігу перебувають лише нерозмінні на грошовий метал знаки грошей — казначейські білети або банківські білети (банкноти).

Системи металевого обігу були саморегульованими. Саморегулювання полягало в тому, що обіг металевих грошей містив у собі передумову для урівноваження маси грошей в обігу з потребами обігу.

Металеві грошові системи існували у формах біметалізму та монометалізму.

Біметалізм — це грошова система, за якої роль загального еквівалента законодавчо закріплювалася за двома металами — золотом та сріблом.

Монометалізм — грошова система, за якою роль загального еквівалента виконує один метал, при цьому в обігу функціонують монети та знаки вартості, розмінні на грошовий метал. Монометалізм існував у таких формах: золотомонетний стандарт, золотозливковий стандарт, золотодевізний стандарт.

Класичною формою вважається золотомонетний стандарт, який мав такі риси:

— золото виконувало всі функції грошей;

— законодавча фіксація вмісту золота в грошовій одиниці;

— безпосередній обіг золотих монет та вільний обмін банкнот на золоті монети;

— відкрите карбування монет із золота;

— вільний рух золота та іноземної валюти між країнами.

Золотомонетний стандарт являє собою найбільш стабільну, саморегульовану грошову систему. Однак ця система вимагала від держав значних витрат золота на забезпечення монетою потреб обігу. Для зменшення їх широко емітувались паперові банківські білети, активно розвивалася депозитна форма грошей та безготівкові розрахунки.

Золотозливковий та золотодевізний стандарти були грошовими системами без золотого обігу, тобто золото функцій обігу та платежу не виконувало, тому ці стандарти називають «урізаними» формами золотого стандарту.

Системи паперово-кредитного обігу — це грошові системи, за яких обіг обслуговують грошові знаки (паперові або металеві), що не мають внутрішньої вартості. Такі грошові системи є регульованими, бо держава бере на себе зобов'язання щодо забезпечення сталості емітованих від її імені грошових знаків. Залежно від характеру механізму регулювання пропозиції грошей розрізняють системи паперового та кредитного обігу.

Система паперово-грошового обігу — це система, за якої здійснюється емісія грошових знаків, які мають форму казначейських білетів.

Залежно від ступеня втручання держави в економічні відносини виокремлюють ринкові грошові системи та неринкові грошові системи. Ринкові грошові системи характеризуються тим, що в них до мінімуму зведено втручання державних органів у грошову сферу, а вирішальну роль в організації та функціонуванні грошової системи відіграють законодавчий орган країни та центральний банк. Для неринкових грошових систем характерні переважно адміністративні методи регулювання грошового обороту.

За характером регулювання національної валютної системи грошові системи можуть бути відкритими та закритими. Відкриті грошові системи характеризуються мінімальними обмеженнями на здійснення валютних операцій, повною конвертованістю національної валюти, ринковим характером формування валютного курсу, що створює сприятливі умови для зовнішньоекономічної діяльності. Закритим грошовим системам властивий високий рівень валютних обмежень, адміністративне регулювання валютного ринку. Такі системи мають односторонню спрямованість, захищають лише внутрішній ринок навіть ціною ізоляції його від світового, що стримує розвиток зовнішньоекономічних відносин.

Вивчаючи дану тему, особливу увагу слід звернути на особливості формування грошової системи України. Необхідно чітко усвідомити, що курс на створення незалежної самостійної держави поставив на перший план питання про створення власної грошової системи України, яка б забезпечила можливість регулювання грошового обороту в інтересах захисту та розвитку національної економіки. При цьому слід зрозуміти, чому створення національної грошової системи України відбувалося поступово, протягом тривалого часу.

Особливу увагу слід приділити методам регулювання грошового обігу, котрі поділяються на прямі та опосередковані.

Комплекс взаємозв'язаних, скоординованих заходів, які проводить держава через центральний банк у монетарній сфері з метою досягнення певних соціально-економічних цілей, називають монетарною, або грошово-кредитною політикою. Водночас необхідно пам'ятати, що держава може впливати на грошовий оборот через фіскально-бюджетну політику, використовуючи бюджетні механізми та систему податків.

Вивчаючи зазначене питання, особливу увагу слід звернути на основні інструменти реалізації тактичних цілей монетарної політики, які виробила світова практика. Це політика відкритого ринку, процентна політика, політика рефінансування, регулювання норми обов'язкових резервів, регулювання курсу національної валюти.

Ефективність монетарної політики зокрема і грошової системи в цілому значною мірою визначається тим, наскільки стабільною є грошова одиниця даної країни, а також наскільки своєчасно та повно забезпечуються потреби економіки в грошах.

Термінологічний словник

Грошова система — форма організації грошового обороту в країні, що визначена загальнодержавними законами.

Законні платіжні засоби — грошові знаки, які випущені від імені держави і які держава законодавчо зобов'язала всіх економічних суб'єктів приймати у всі види платежів. Можуть існувати у вигляді банківських білетів та казначейських білетів.

Банківські білети (банкноти) — емітуються центральним банком для кредитування комерційних банків і урядових структур.

Скарбничі (казначейські) білети — емітуються казначейством міністерства фінансів, і їх емісія безпосередньо спрямована на покриття бюджетного дефіциту. Скарбничі білети випускаються виключно в умовах глибокої кризи державних фінансів з метою своєчасного і повного покриття бюджетних витрат у межах затвердженого бюджетного дефіциту.

Біметалізм — грошова система, в якій роль загального еквівалента виконували два метали — золото та срібло; монети з цих металів карбувалися та оберталися на рівних засадах, банкноти розмінювалися на ці два метали.

Монометалізм — грошова система, за якої роль загального еквівалента виконує один метал (золото або срібло); обіг обслуговують монети та банкноти, розмінні на грошовий метал.

Монетарна (або грошово-кредитна політика) — комплекс взаємозв'язаних, скоординованих заходів, які проводить держава через центральний банк у монетарній сфері з метою досягнення певних соціально-економічних цілей.

Операції на відкритому ринку — інструмент монетарної політики, дія якого полягає в змінах обсягів купівлі та продажу цінних паперів центральним банком. У результаті цих операцій відповідно збільшуються чи зменшуються резерви комерційних банків, пропозиція грошей в обороті, що згодом впливає на кон'юнктуру товарних ринків. Продаючи цінні папери, центральний банк (ЦБ) вилучає на відповідну суму банківські резерви, що призведе згодом до зменшення загальної маси грошей в обороті. ЦБ продає цінні папери, коли йому потрібно стабілізувати чи зменшити масу грошей в обігу, стримати зростання платоспроможного попиту, знизити інфляцію. Купуючи цінні папери на ринку, ЦБ додатково спрямовує в оборот відповідну суму грошей і цим збільшує спочатку банківські резерви, а потім і загальну масу грошей в обороті. Це веде до зростання попиту на товари, пожвавлення кон'юнктури ринку, прискорення зростання виробництва, зайнятості. Зазначені операції можуть бути проведені з будь-якими цінними паперами, однак ЦБ обмежуються операціями з державними цінними паперами. ЦБ може купувати-продавати цінні папери як комерційним банкам, так і іншим суб'єктам, однак, якщо цінні папери продаються комерційними банкам, то регулятивний ефект такої операції настане швидко, оскільки надлишкові резерви комерційних банків будуть скорочені негайно. Якщо цінні папери продаються іншим суб'єктам, то регулятивний ефект настане трохи пізніше, ніж у першому випадку.

Для України найтипівішою процентною ставкою центрального банку є облікова ставка НБУ. Облікова ставка — це ставка процента, яку стягує центральний банк при наданні позичок комерційним банкам.

Рефінансування комерційних банків — це інструмент монетарної політики, який базується на функції центрального банку як «кредитора останньої інстанції». Якщо комерційні банки мають тимчасовий дефіцит первинних резервів (коштів на кореспондентському рахунку в НБУ), то вони звертаються до центрального банку за позиками. ЦБ надає комерційним банкам кредити у порядку переобліку комерційних векселів або під заставу цінних паперів, і відповідно ці кредити називаються обліковими чи ломбардними. Якщо ЦБ надає зазначені позики, то він збільшує резерви комерційних банків, а отже, і пропозицію грошей. Регулюючи обсяг цих позичок, ЦБ впливає на грошову масу в обороті, причому цей вплив може відбуватися через зміну ліміту кредитування або рівня процентної ставки.

Питання для самоперевірки

1. Що таке грошова система?
2. Назвіть елементи грошової системи.
3. За якими ознаками класифікують грошові системи?
4. Які різновиди саморегульованих грошових систем Ви знаєте?
5. Що таке національна грошова система? Дайте характеристику елементів національної грошової системи.
6. В межах якої зі складових економічної політики здійснюється державне регулювання грошового обороту?
7. У чому різниця між фіскально-бюджетною та грошово-кредитною політиками?
8. Які типи грошово-кредитної політики ви знаєте?
9. Хто є реалізатором грошово-кредитної політики в Україні.
10. Які цілі та інструменти грошово-кредитної політики Ви знаєте?
11. Що таке монетизація бюджетного дефіциту? Які способи монетизації бюджетного дефіциту ви знаєте?
12. Що таке монетизація ВВП? Як визначається показник монетизації ВВП?

Лекція № 7

Тема: Механізм формування пропозиції грошей та грошово-кредитна політика

Мета вивчення: зрозуміти сутність та механізм формування попиту та пропозиції грошей; засвоїти механізм грошового ринку та рівновагу на ньому.

План

1. Механізм формування попиту та пропозиції грошей

2. Графічна модель грошового ринку. Рівновага на грошовому ринку
3. Грошово-кредитна політика, її цілі та інструменти

Державне регулювання грошового обороту як головне призначення грошової системи. Центральний банк як орган державного регулювання грошової сфери. Методи регулювання — методи прямого впливу і методи опосередкованого впливу.

Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в системі державного регулювання економіки. Емісійний дохід і монетизація бюджетного дефіциту.

Грошово-кредитна політика центрального банку — сутність, типи, стратегічні цілі, проміжні та тактичні завдання. Інструменти грошово-кредитного регулювання. Проблема монетизації ВВП в Україні.

Методичні вказівки

Особливу увагу слід приділити попиту, на гроші, який є запасом грошей, який хочуть мати у своєму розпорядженні економічні суб'єкти на певний момент часу. Якщо такий запас грошей розглядати як елемент багатства, котрим володіють економічні суб'єкти, то попит на гроші можна трактувати як їхнє бажання мати певну частину власного портфеля активів або багатство в ліквідній формі, що означає збільшення попиту на гроші, і навпаки. Такий підхід був застосований Кейнсом, який назвав своє трактування попиту на гроші теорією переважної ліквідності.

Суть пропозиції грошей полягає в тому, що економічні суб'єкти в деякий момент можуть мати у своєму розпорядженні певний запас грошей, який вони можуть за кращих умов залучити в обіг. Особливу увагу слід приділити методам регулювання грошового обігу, котрі поділяються на прямі та опосередковані.

Комплекс взаємозв'язаних, скоординованих заходів, які проводить держава через центральний банк у монетарній сфері з метою досягнення певних соціально-економічних цілей, називають монетарною, або грошово-кредитною політикою. Водночас необхідно пам'ятати, що держава може впливати на грошовий оборот через фіскально-бюджетну політику, використовуючи бюджетні механізми та систему податків.

Вивчаючи зазначене питання, особливу увагу слід звернути на основні інструменти реалізації тактичних цілей монетарної політики, які виробила світова практика. Це політика відкритого ринку, процентна політика, політика рефінансування, регулювання норми обов'язкових резервів, регулювання курсу національної валюти.

Ефективність монетарної політики зокрема і грошової системи в цілому значною мірою визначається тим, наскільки стабільною є грошова одиниця даної країни, а також наскільки своєчасно та повно забезпечуються потреби економіки в грошах.

Термінологічний словник

Монетарна (або грошово-кредитна політика) — комплекс взаємозв'язаних, скоординованих заходів, які проводить держава через центральний банк у монетарній сфері з метою досягнення певних соціально-економічних цілей.

Рестрикційна грошово-кредитна політика, або політика дорогих грошей — політика, яка спрямована на обмеження обсягу кредитних операцій, підвищення рівня процентних ставок і стримування темпів зростання грошової маси в обороті. Ця політика використовується з метою подолання інфляції, стабілізації грошового обороту, а також для згладжування різких коливань фаз економічного циклу.

Експансіоністська грошово-кредитна політика, або політика дешевих грошей — це політика, яка спрямована на розширення обсягів кредитування, зниження рівня процентних ставок, загальне зростання пропозиції грошей. Дана політика використовується з метою подолання спаду виробництва, поживлення інвестиційної активності, збільшення платостпроможного попиту.

Стратегічні цілі монетарної політики — ключові цілі загальноекономічної політики держави, тобто це сприяння економічному зростанню, зростанню зайнятості, стабілізації цін.

Проміжні цілі монетарної політики — поживлення чи стримання ринкової кон'юнктури задля досягнення стратегічних цілей.

Тактичні цілі монетарної політики — зміни грошової маси та процентної ставки в напрямку, що забезпечує досягнення проміжних цілей.

Процентна політика — інструмент монетарної політики, дія якого полягає в тому, що ЦБ визначає рівень процентної ставки за позичками, які він надає комерційним банкам у порядку їх рефінансування. Якщо центральний банк знижує процентну ставку, то попит комерційних банків на кредитні ресурси центрального банку зростає, відповідно зростають надлишкові резерви комерційних банків, пропозиція грошей збільшується, кредитна діяльність активізується.

Регулювання норми обов'язкових резервів — це інструмент монетарного регулювання, дія якого полягає в тому, що ЦБ визначає для комерційних банків нормативи обов'язкового резервування залучених коштів. Розмір обов'язкових резервів устанавлюється в процентному відношенні до загальної суми залучених коштів комерційним банком. Обов'язковий резерв зберігається на кореспондентському рахунку комерційного банку в НБУ.

Питання для самоперевірки

6. В межах якої зі складових економічної політики здійснюється державне регулювання грошового обороту?

7. У чому різниця між фіскально-бюджетною та грошово-кредитною політиками?

8. Які типи грошово-кредитної політики ви знаєте?

9. Хто є реалізатором грошово-кредитної політики в Україні.

10. Які цілі та інструменти грошово-кредитної політики Ви знаєте?

11. Що таке монетизація бюджетного дефіциту? Які способи монетизації бюджетного дефіциту ви знаєте?

12. Що таке монетизація ВВП? Як визначається показник монетизації ВВП?

13. Що таке грошово-кредитна політика? Яке її місце в економічній політиці держави? Як вона пов'язана з грошовою системою?

14. Дайте загальне визначення попиту на гроші.

15. Чим у цілому визначається сукупний попит на гроші?

16. Розкрийте основні фактори, що впливають на сукупний попит на гроші, і поясніть механізм цього впливу.

Тема 8 Інфляція та грошові реформи

План

1. Сутність, види та закономірності розвитку інфляції.
2. Причини інфляції.
3. Економічні та соціальні наслідки інфляції.
4. Державне регулювання інфляції.
5. Сутність та види грошових реформ.
6. Особливості проведення грошової реформи в Україні.

Сутність, форми прояву та закономірності розвитку інфляції.

Причини інфляції. Інфляція попиту та інфляція витрат.

Економічні та соціальні наслідки інфляції. Вплив інфляції на інвестиції та розвиток виробництва. Інфляція та економічний цикл.

Державне регулювання інфляції. Антиінфляційна політика.

Особливості інфляції в Україні в перехідний період.

Сутність грошових реформ. Види грошових реформ та способи їх класифікації.

Особливості проведення грошової реформи в Україні. Багатофакторність, багатоцільове спрямування та довготривалість грошової реформи в Україні.

Методичні вказівки

Треба зрозуміти, що інфляція виявляється в тривалому і швидкому знеціненні грошей унаслідок надмірного зростання їх маси в обороті. Основною формою інфляції є тривале і швидке зростання цін, додатковими формами її є тривалий дефіцит товарів і послуг та девальвація національних грошей.

Інфляція — це тривалий процес, що має кілька стадій, які різняться не тільки рівнем зростання цін, а й впливом на економіку. На першому етапі зростання пропозиції грошей випереджає зростання цін, яке є незначним (до 5 % на рік) або зовсім відсутнє. Вона позитивно впливає на економічний розвиток. На наступному етапі темпи зростання цін прискорюються,

наближаються до темпів зростання пропозиції грошей і можуть навіть перевищувати їх. Така інфляція називається відкритою або помірною і коливається в межах 5—20 % на рік. Вона може мати як позитивний, так і негативний вплив на економічний розвиток. Після цього починаються етапи галопуючої інфляції (понад 20 % на рік) та гіперінфляції — понад 100 % на рік. Інфляція понад критичну точку може мати тяжкі економічні і соціальні наслідки: руйнування виробничого потенціалу, зниження обсягів виробництва і скорочення зайнятості, падіння життєвого рівня населення, загострення соціальних та політичних суперечностей, посилення хабарництва та криміногенної ситуації в країні. Тому дійова антиінфляційна політика держави є пріоритетною і повинна забезпечити належну сталість грошей.

Треба засвоїти, що грошова реформа є складовою антиінфляційної політики і спрямовується на усунення наслідків інфляції в грошовій сфері і створення монетарних та економічних передумов для стабілізації грошей. Грошова реформа в Україні, що завершилася в 1996 р., за своїм характером належить до повних, або структурних, реформ. Вона забезпечила створення національної грошової системи, формування нового механізму підтримання сталості грошей та регулювання грошового обороту, адекватного умовам ринкової економіки.

Термінологічний словник

Девальвація — здійснюване державою у законодавчому порядку зниження обмінного курсу власної грошової одиниці щодо валюти іншої країни.

Деномінація — обмін усіх старих грошових знаків на нові в певній пропорції з одночасним перерахунком у цій пропорції цін, тарифів, заробітної плати, пенсій, стипендій, балансової вартості фондів, платіжних зобов'язань тощо.

Дефляція — зменшення грошової маси, вилучення з обігу частини грошових коштів, випущених у період інфляції.

Інфляція витрат — інфляція, що характеризується підвищенням рівня цін за зниження обсягів сукупного виробництва (сукупної продукції) або зростання грошових витрат на придбання факторів виробництва.

Інфляція заощаджень — знецінення грошей, яке виражається у зростанні вимушених заощаджень за зафіксованих державою цін та доходів.

Інфляція імпортована — спричинена зовнішніми факторами: підвищенням цін на імпортні товари, надмірним впливом іноземної валюти тощо.

Інфляція попиту — характеризується зростанням рівня сукупних ринкових цін унаслідок зростання грошового попиту на товари та послуги сукупного споживача і його відповідного «відриву» від обсягів сукупної пропозиції.

Інфляція цінова — проявляється у формі зростання цін.

Крива Філіпса — виражає обернено пропорційну залежність динаміки безробіття та номінальної заробітної плати.

Одномоментна грошова реформа — введення нових грошей в обіг; здійснюється за короткий строк (5—17 днів), протягом якого технічно можливо обміняти старі гроші на нові.

Ревальвація — підвищення курсу національної валюти щодо іноземних чи міжнародних валют.

Реформа паралельного типу — випуск в оборот нових грошових знаків; здійснюється поступово, паралельно з випуском старих знаків, і вони функціонують одночасно, поки нова грошова одиниця, розширюючи сферу свого функціонального застосування, витісняє старі гроші поступово.

Стагфляція — одночасне зростання безробіття та інфляції.

Реформа часткового типу — стосується лише організації грошового обороту і зводиться до зміни окремих елементів грошової системи.

Реформа формального типу — зводиться лише до впровадження нового зразка купюр, а масштаб цін (величина грошової одиниці) не змінюється.

Структурна (повна) грошова реформа — передбачає не лише впровадження в обіг нової грошової одиниці, а й функціональну структурну перебудову всієї системи грошово-валютних та кредитних відносин.

Питання для самоперевірки

1. Що таке інфляція? Які стадії виникнення інфляції ви знаєте?
2. За допомогою яких показників вимірюється інфляція?
3. За якими критеріями класифікують інфляцію?
4. Назвіть види інфляції. Який з перелічених видів інфляцій не має негативних наслідків для економіки країни?
5. Які зовнішні причини можуть сприяти посиленню інфляційних процесів у державі?
6. Які внутрішні причини впливають на прискорення інфляційних процесів?
7. У чому полягає різниця між соціальними та економічними наслідками інфляції?
8. Що таке антиінфляційна політика? Які методи антиінфляційної політики ви знаєте?
9. Що таке грошова реформа?
10. Які класифікаційні ознаки грошових реформ ви знаєте?
11. Які види грошових реформ ви знаєте?
12. У чому проявились особливості проведення грошової реформи в Україні?
13. Чому грошова реформа в Україні здійснювалась протягом 5 років?

Тема 9 Сутність і функції кредиту

План

1. Необхідність та сутність кредиту.
2. Кредитні відносини: характеристика, структура види.
3. Зв'язок кредиту з іншими економічними категоріями.
4. Функції кредиту.
5. Теоретичні концепції кредиту.
6. Принципи кредитування.

Необхідність кредиту. Загальні передумови формування кредитних відносин. Економічні чинники розвитку кредиту та особливості прояву їх у різних галузях народного господарства.

Сутність кредиту. Кредит як форма руху вартості на основі повернення. Еволюція кредиту в міру розвитку суспільного виробництва. Кредит як форма суспільних відносин. Об'єкти і суб'єкти кредиту. Позичковий капітал та кредит. Зв'язок кредиту з іншими економічними категоріями. Теоретичні концепції кредиту.

Стадії та закономірності руху кредиту. Кругооборот капіталу і виокремлення стадій руху кредиту. Закономірності руху кредиту на мікро- і макрорівнях. Принципи кредитування.

Функції кредиту, їх сутність та призначення.

Економічні межі кредиту. Поняття меж кредиту, причини та наслідки їх порушення. Кредитні відносини та інфляція. Взаємозв'язок кредиту і грошей.

Методичні вказівки

У процесі вивчення теми треба звернути увагу, що причиною виникнення кредиту була необхідність одного товаровиробника продати свій товар, а покупця — купити його, коли він ще не отримав гроші за свій товар. Проте з часом з'явилося чимало нових чинників, що зумовлюють необхідність кредиту: поява вільних коштів у одних суб'єктів господарювання і виникнення потреби в них у інших; коливання потреб у коштах і джерелах їх формування, які виникають у юридичних і фізичних осіб та держави; надання в тимчасове користування коштів під майбутні, віддалені в часі, доходи.

Необхідно усвідомити, що сутність кредиту полягає у тих економічних відносинах, які виникають у зв'язку з рухом грошей на засадах повернення та платності. Ці відносини характеризуються низкою специфічних рис.

Кредит має свої функції й особливе призначення в економічному житті суспільства.

Кредит — явище руху, який здійснюється у різних напрямках і на різних рівнях. Рух кредиту проходить п'ять етапів:

- формування вільної вартості;
- розміщення вільної вартості в позички;

- використання позиченої вартості на потреби позичальника;
- вивільнення позиченої вартості з обороту позичальника;
- повернення вивільненої вартості кредитору і сплата процентів.

Рух кредиту здійснюється за певними закономірностями, які обумовлюються особливою сутністю кредиту. На їх підставі формуються принципи (основні правила) кредитування: цільове спрямування позички; строковість позички; поверненість кредитору позиченої вартості; забезпеченість позички і платність користування позиченими коштами.

Вивчаючи цю тему, треба запам'ятати, що під формою кредиту, як правило, розуміють найбільш загальний прояв його сутності. З цих позицій правомірно виділяти дві форми кредиту — грошову та товарну.

Під видом кредиту розуміють конкретний прояв окремих елементів кредиту. Види кредиту можуть виокремлюватися в межах його форм і розглядатися як складові елементи системи, якою є кредит. Для потреб практики види кредиту можна класифікувати за значною кількістю критеріїв, і тому видів кредиту може бути велика кількість. Основними з них є комерційний, банківський, державний, міжнародний, виробничий, споживчий. Оскільки ці види виокремлені за різними критеріями, то одна і та сама позичкова вартість може визначатися як різні види кредиту. Наприклад, надана банком позичка може належати до банківського кредиту і до виробничого або споживчого кредиту залежно від цільового її спрямування.

Загально визнаною є функція перерозподілу вартості через механізм кредитування. Ця функція досить яскраво виражає призначення та роль кредиту. Друга функція кредиту — емісійна. Є достатньо підстав для виокремлення контрольно-стимулюючої функції кредиту.

Термінологічний словник

Банківський кредит — вид кредиту, що надається банками підприємствам, домашнім господарствам і державам.

Банківський процент — узагальнена назва процентів за банківськими операціями банків.

Безризикова процентна ставка — ставка доходу за активами, вільними від ризику. Звичайно безризиковою ставкою є ставка за короткостроковими державними зобов'язаннями.

Відстрочений кредит — кредит, за яким досягнуто домовленості між кредитором та позичальником щодо продовження терміну його погашення.

Диверсифікація — процес розподілу портфеля у різні види активів, доходи за якими якомога менше корелюють між собою.

Економічні межі кредиту — границя відносин з приводу передавання вартості у тимчасове використання.

Емісійна функція кредиту — у сучасній економіці гроші виникають унаслідок банківського кредитування. Нестача платіжних засобів у економіці також може покриватися за рахунок розширення комерційного кредиту.

«Ефект Фішера» — визнана в монетарній теорії взаємозалежність ринкового рівня процента та інфляції, згідно з якою процентні ставки реагують на зміну товарних цін (інфляцію) за співвідношенням один до одного.

Забезпечення кредиту — матеріальні і нематеріальні активи, які в разі неповернення кредиту кредитор може використати для компенсації своїх збитків.

Застава — майнові та інші активи, що використовуються як забезпечення наданого кредиту.

Комісія — у банківській практиці — плата банку за здійснення операцій, що виконуються в інтересах клієнта, а часто — і за його рахунок. Визначається у вигляді фіксованого процента від суми угоди або певної суми і стягується у момент укладення угоди.

Контрольно-стимулювальна функція кредиту — використання кредиту передбачає контроль з боку кредитора над використанням коштів позичальником. З іншого боку, необхідність віддати кредит стимулює позичальника ефективніше використовувати кошти.

Кредит (лат. *creditum* — вірити) — економічні відносини між юридичними та фізичними особами, а також державами з приводу отримання позики в грошовій або товарній формі на засадах поверненості, строковості, платності.

Кредит на виплат — різновид споживчого кредиту, за яким позичальник погашає позику періодичними виплатами.

Кредитна експансія — комплекс заходів, спрямованих на розширення банківського кредитування (збільшення грошової пропозиції). Спрямована на прискорення економічного зростання і застосовується за антициклічного регулювання економіки.

Кредитна операція — угода про надання кредиту, що супроводжується відповідними записами в балансах кредитора і позичальника.

Кредитна рестрикція — комплекс заходів, спрямованих на скорочення банківського кредитування (зниження пропозиції грошей). Використовується для обмеження платоспроможного попиту і скорочення інфляції (див. Кредитні обмеження).

Кредитний портфель — усі кредитні вкладення банку.

Кредитний рейтинг — модель, що використовується для ранжирування потенційних і діючих позичальників за ступенем їх кредитоспроможності.

Кредитний ризик — ризик несплати позичальником основного боргу і відсотків за користування кредитом.

Кредитор — суб'єкт кредитних відносин, який надає кредит іншому суб'єкту господарської діяльності у тимчасове користування.

Кредитна політика — документально оформлена схема організації та контролю за кредитною діяльністю комерційного банку.

Питання для самоперевірки

1. Що таке кредит? Назвіть суб'єкти та об'єкт кредиту.

2. Що таке кредитні відносини? Назвіть основні ознаки кредитних відносин.
3. Охарактеризуйте види кредитних відносин за суб'єктами кредитної угоди.
4. Які теорії кредиту ви знаєте? Охарактеризуйте основні постулати теоретичних концепцій кредиту?
5. Назвіть принципи кредитування.
6. Які функції виконує кредит? Яка з перелічених функцій є головною?
7. Перелічте класифікаційні ознаки кредиту.

Тема 10 Сутність і функції кредиту

План

1. Класифікація кредиту.
2. Характеристика основних видів кредиту.
3. Позичковий процент.
4. Роль кредиту та розвиток кредитних відносин в Україні.

Форми та види кредиту. Критерії класифікації кредиту. Форми кредиту, переваги та недоліки кожної з форм. Види кредиту, критерії їх класифікації.

Характеристика окремих видів кредиту: банківського, державного, комерційного, міжнародного, споживчого. Банківський кредит як переважний вид кредиту.

Процент за кредит. Сутність процента, види, економічні межі руху та фактори зміни ставки процента. Процент в умовах інфляції. Роль процента.

Роль кредиту. Еволюція ролі кредиту. Основні напрями прояву ролі кредиту в ринковій економіці.

Розвиток кредитних відносин в Україні в перехідній економіці. Відновлення комерційного кредиту та фактори, що гальмують його розвиток. Труднощі розвитку банківського кредиту. Еволюція державного та споживчого кредиту. Перспективи розвитку кредиту в Україні.

Методичні вказівки

Вивчаючи цю тему, треба запам'ятати, що під формою кредиту, як правило, розуміють найбільш загальний прояв його сутності. З цих позицій правомірно виділяти дві форми кредиту — грошову та товарну.

Під видом кредиту розуміють конкретний прояв окремих елементів кредиту. Види кредиту можуть виокремлюватися в межах його форм і розглядатися як складові елементи системи, якою є кредит. Для потреб практики види кредиту можна класифікувати за значною кількістю критеріїв, і тому видів кредиту може бути велика кількість. Основними з них є комерційний, банківський, державний, міжнародний, виробничий, споживчий. Оскільки ці види виокремлені за різними критеріями, то одна і та сама

позичкова вартість може визначатися як різні види кредиту. Наприклад, надана банком позичка може належати до банківського кредиту і до виробничого або споживчого кредиту залежно від цільового її спрямування.

Термінологічний словник

Авальний кредит — згода банку гарантувати платіж свого клієнта за векселем.

Акцептний кредит — операція банку, що передбачає акцептування банком векселя, виставленого на його клієнта.

Альтернативна вартість зберігання грошей — різниця між рівнем доходу найбільш представницьких фінансових активів (облігацій, строкових депозитів) та дохідністю грошових (абсолютно ліквідних) активів.

Базова процентна ставка — найнижча процентна ставка, яку використовують банки при визначенні ціни на кредит. Базовою ставкою можуть бути офіційна ставка рефінансування, ставка за короткостроковими державними зобов'язаннями. Найбільш поширеним у банківській практиці є використання у ролі базової ставки ставок міжбанківської пропозиції, а також ставки «прайм-рейт».

Банківський процент — узагальнена назва процентів за банківськими операціями банків.

Безризикова процентна ставка — ставка доходу за активами, вільними від ризику. Звичайно безризиковою ставкою є ставка за короткостроковими державними зобов'язаннями.

Бланковий кредит — кредит, який видається без забезпечення — лише під зобов'язання повернути кредит. Надається, як правило, найбільш надійним позичальникам. Комерційні банки можуть надавати бланкові позики лише в межах наявних власних коштів.

Вексель — письмове боргове зобов'язання, виконане за встановленою законом формою, в якому виражене право кредитора вимагати від позичальника сплати зазначеної суми у визначений термін.

Відстрочений кредит — кредит, за яким досягнуто домовленості між кредитором та позичальником щодо продовження терміну його погашення.

Диверсифікація — процес розподілу портфеля у різні види активів, доходи за якими якомога менше корелюють між собою.

Державний кредит — вид кредиту, за якого одним із суб'єктів кредитних відносин (як правило, позичальником) є держава.

Довгостроковий кредит — кредит, що охоплює позики, які надаються на строк понад три роки і призначені для формування основних фондів.

Забезпечення кредиту — матеріальні і нематеріальні активи, які в разі неповернення кредиту кредитор може використати для компенсації своїх збитків.

Застава — майнові та інші активи, що використовуються як забезпечення наданого кредиту.

Іпотечний кредит — економічні відносини, що виникають з приводу надання кредиту під заставу нерухомого майна.

Комерційний кредит — товарна форма кредиту, що надається продавцем покупцеві у вигляді відстрочення платежу за реалізовані товари та послуги. Заборгованість позичальника оформляється борговим зобов'язанням (векселем) або у вигляді запису на відкритому рахунку.

Короткостроковий кредит — кредит, що надається для задоволення короткострокових (до одного року) потреб позичальника, які виникають у зв'язку з витратами виробництва й обігу та не забезпечуються надходженням коштів у відповідному періоді.

Кредит на виплат — різновид споживчого кредиту, за яким позичальник погашає позику періодичними виплатами.

Кредитна експансія — комплекс заходів, спрямованих на розширення банківського кредитування (збільшення грошової пропозиції). Спрямована на прискорення економічного зростання і застосовується за антициклічного регулювання економіки.

Кредитна операція — угода про надання кредиту, що супроводжується відповідними записами в балансах кредитора і позичальника.

Кредитна рестрикція — комплекс заходів, спрямованих на скорочення банківського кредитування (зниження пропозиції грошей). Використовується для обмеження платоспроможного попиту і скорочення інфляції (див. Кредитні обмеження).

Питання для самоперевірки

1. Які види кредиту ви знаєте?
2. Що таке банківський кредит? На які укрупнені об'єкти кредитування надаються банківські позички? Як класифікується банківський кредит?
3. Що таке міжгосподарський кредит? Які різновиди міжгосподарського кредиту ви можете назвати?
4. Дайте визначення державному та міжнародному кредиту. Розкрийте механізм державного та міжнародного кредитування.
5. Що таке позичковий процент? Які макро- та мікроекономічні чинники впливають на диференціацію процентної ставки?
6. Яку роль відіграє кредит у розвитку економіки?

Тема11 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕНТА

План

1. Позичковий процент
2. Проценти за цінними паперами

Методичні вказівки

Із поняттям кредиту тісно пов'язане таке поняття, як **позичковий капітал** – грошовий капітал, що приносить прибуток у вигляді відсотків. Позичковий капітал виник дуже давно, його історичним попередником був лихварський капітал.

Лихварський капітал – грошовий капітал, що надавався в позику і приносив його власникові прибуток у вигляді відсотка. Він виник у докапіталістичних формаціях, тобто в рабовласницькій та феодальній. Лихварський капітал сприяв розпаду первісного суспільства і зародженню рабовласницького ладу.

Нині в Україні є багато установ, які видають лихварські кредити, тобто кредити під відсотки у них значно більші, ніж у звичайних кредитних установах, таких як банки. Зазвичай ці установи мають назву ломбардів, але є й кредитні союзи тощо.

Розмір процентної ставки на макроекономічному рівні залежить від попиту і пропозиції, які сформувалися на кредитному ринку, стабільності монетарного ринку в країні, рівня облікової ставки національного банку. Як правило, комерційні банки за основу позичкового процента беруть облікову ставку національного банку з додаванням маржі.

Маржа – різниця між процентною ставкою за наданий банком кредит і ставкою, яку сплачує банк за куплені ресурси. Розмір маржі для банків, як правило, не регламентується, хоч у певних випадках центральний банк може це зробити. Комерційні банки зобов'язані коригувати розмір процентних ставок за надані кредити за кожної зміни облікової ставки НБУ кратно такій зміні. Головним фактором, який впливає на розмір облікової ставки, є рівень інфляції.

На розмір процентної ставки на мікроекономічному рівні впливають мета використання кредитних ресурсів, розмір кредиту, термін його використання та ступінь ризику.

Застосовують **процентні ставки фіксовані (постійні)**, які протягом певного періоду не змінюються, і **плаваючі (змінні)**, особливо за середньострокових і довгострокових кредитів. За цими кредитами розмір ставки на весь строк не фіксується, а переглядається через узгодження строків з урахуванням зміни кон'юнктури грошового ринку, інфляції тощо. Час, протягом якого процентна ставка залишається незмінною, називають **процентним періодом**.

Ставка відсотка має велике значення в обґрунтуванні рішень з управління фінансами в ринковій економіці також тому, що вона тісно пов'язана з формуванням фондів споживання і нагромадження. Відсоток є специфічною ціною послуги, пов'язаної з відмовою від негайного споживання. З позиції сьогодення він показує справжню вартість майбутнього доходу.

Номінальна процентна ставка – це ціна грошової позики, що визначається як відношення річного доходу, отриманого на позичковий капітал, до суми позики без урахування зміни рівня цін під тиском інфляційного процесу.

Реальна ставка процента визначається шляхом порівняння між собою товарних еквівалентів з урахуванням інфляційного впливу.

Термінологічний словник

Відсоток (процент) за кредит – це плата, яку отримує кредитор від позичальника за користування позиковими коштами.

Дивіденд – це платіж, який здійснюється юридичною особою – емітентом корпоративних прав на користь власника таких корпоративних прав у зв'язку з розподілом частини прибутку такого емітента, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку.

Дисконт – це процентна ставка, що застосовується до грошових сум, які інвестор планує отримати у майбутньому для того, щоб визначити розмір інвестицій у теперішній час.

Джерелом нарахування дивідендів є прибуток, що залишився у розпорядженні підприємства після оподаткування, або інші, передбачені установчими документами, джерела.

Лихварський капітал – грошовий капітал, що надавався в позику і приносив його власникові прибуток у вигляді відсотка.

Маржа – різниця між процентною ставкою за наданий банком кредит і ставкою, яку сплачує банк за куплені ресурси.

Номінальна процентна ставка – це ціна грошової позики, що визначається як відношення річного доходу, отриманого на позичковий капітал, до суми позики без урахування зміни рівня цін під тиском інфляційного процесу.

Процентний період - час, протягом якого процентна ставка залишається незмінною.

Позичковий капітал – грошовий капітал, що приносить прибуток у вигляді відсотків. Позичковий капітал виник дуже давно, його історичним попередником був лихварський капітал.

Простим називається відсоток, який нараховується за первісним внеском наприкінці одного банківського строку.

Реальна ставка процента визначається шляхом порівняння між собою товарних еквівалентів з урахуванням інфляційного впливу.

Ціна акції – це грошове вираження вартості, що сплачується за одну акцію. Акція має такі форми ціни: номінальну, курсову {ринкову), емісійну, балансову (книжкову).

Питання для самоперевірки

1. Чому з поняттям кредиту тісно пов'язане поняття позичкового процента?
2. У чому полягає відмінність між процентом і процентною ставкою?
3. Які фактори впливають на розмір процентної ставки на мікрорівні і чому?
4. У чому полягає відмінність між номінальною та реальною процентною ставкою?

5. Які є види процентних ставок?
6. Які чинники впливають на рівень відсотка?
7. Які є методи для визначення кількості днів під час розрахунку процентних виплат?
8. Як розраховуються проценти за депозитами?
9. Що означає поняття "ринкова норма відсотка"?
10. У чому полягає суть поняття "середня норма відсотка"?
11. У чому полягає відмінність між розрахунком ціни звичайної акції та привілейованої?
12. Як розраховується вартість облігації?
13. Що таке лихварський капітал?
14. Яка історія виникнення позичкового капіталу?
15. Охарактеризуйте ситуацію з лихварським капіталом в Україні.
16. Розкрийте сутність функцій процента.
17. Від чого залежить розмір процентної ставки на макроекономічному рівні?
18. Розкрийте сутність поняття "дисконт".

Тема 12 Фінансове посередництво грошового ринку

План

1. Сутність та призначення фінансового посередництва. Види фінансових посередників.
2. Банки як провідні суб'єкти фінансового посередництва. Функції банків.
3. Банківська система: сутність, принципи побудови, функції.
4. Становлення та розвиток банківської системи України.
5. Небанківські фінансово-кредитні установи.

Сутність, призначення та види фінансового посередництва.

Банки як провідні суб'єкти фінансового посередництва. Сутність та функції банків.

Банківська система. Поняття банківської системи, її цілі та функції. Специфічні риси банківської системи. Принципи побудови банківської системи. Особливості побудови банківської системи в Україні.

Небанківські фінансово-кредитні установи. Схожість та відмінність їх діяльності і діяльності банків. Види та характеристика основних видів небанківських фінансово-кредитних установ: страхових компаній, пенсійних фондів, інвестиційних фондів та ін.

Методичні вказівки

Вивчаючи цю тему, треба усвідомити, що посередництво на грошовому ринку — це специфічний вид діяльності, який полягає в акумуляції його

суб'єктами в обмін на свої зобов'язання вільних грошових капіталів і розміщення їх від свого імені в дохідні активи. Унаслідок цієї діяльності:

а) на ринку з'являються нові фінансові інструменти і загальний асортимент їх значно розширюється, що посилює стимули до формування вільних грошових капіталів;

б) урізноманітнюється трансформація грошового капіталу, що сприяє кращій адаптації його руху до потреб розширеного відтворення;

в) скорочуються витрати економічних суб'єктів на забезпечення руху свого грошового капіталу;

г) зменшуються ризики економічних суб'єктів, пов'язані з використанням свого грошового капіталу.

Суб'єкти грошового ринку як посередники поділяються на дві великі групи:

1) банки;

2) небанківські фінансові установи (страхові компанії, фінансові фонди тощо).

Економічна відмінність між ними полягає в тому, що суб'єкти другої групи не можуть розмістити в активи більше коштів, ніж самі акумулювали. Банки ж є не тільки звичайними посередниками, а й творцями кредиту, оскільки виконують емісійну функцію. Тому правомірно розглядати банки як кредитні установи.

Указана економічна відмінність між банками і небанківськими фінансовими установами вимагає чіткого визначення сутності банку. Без цього законодавство не зможе забезпечити ефективне регулювання банківської діяльності.

Банк в економічному розумінні виконує комплекс базових операцій, які в сукупності являють собою закінчений процес посередництва:

а) акумуляцію грошових коштів економічних суб'єктів з правом вільного розпорядження ними;

б) вільне розміщення їх у дохідні активи від свого імені і під свою відповідальність;

в) безумовне виконання розпоряджень власників акумульованих коштів щодо їх використання — повернути власникові готівкою, переказати на рахунки третіх осіб чи на власні рахунки інших видів у цьому чи іншому банках.

У процесі вивчення теми треба звернути увагу на те, що банківська система — це не проста сукупність окремих банків, а свідомо побудована на законодавчій основі їх єдність з чітким визначенням місця, субординації та взаємозв'язків окремих її елементів та ланок. Вона виконує свої специфічні функції і роль в економіці, які хоч і пов'язані з функціями і роллю окремих банків, проте не повторюють їх і не зводяться до них, а мають самостійне значення. Банківська система має багато спільних рис з іншими економічними системами, що ставить її в один ряд з найвищими ієрархічними структурами цілісної економічної системи країни. Проте вона має і свої специфічні риси, які

виділяють її з ряду інших систем і надають їй статусу самостійного економічного явища.

Небанківські фінансові посередники — об'єктивно необхідне явище у ринковій економіці. Вони не тільки є потужними конкурентами банків у боротьбі за вільні грошові капітали, що саме по собі має позитивне значення, а й беруть на себе надання економічним суб'єктам таких фінансових послуг, виконання яких не вигідно чи законодавчо заборонено банкам. Тому всебічний розвиток небанківського посередництва є важливим економічним завданням уряду та центрального банку. В Україні небанківські фінансові посередники набули ще меншого розвитку, ніж банки. Причини гальмування розвитку цих посередницьких структур грошового ринку криються у повільній ринковій трансформації економіки.

Термінологічний словник

Банк — кредитна установа, яка виконує перелік операцій, віднесених до базових банківських: мобілізує тимчасово вільні кошти, надає їх у позики, здійснює розрахунки між клієнтами.

Банківська система — законодавчо визначена, чітко структурована та субординована сукупність банківських установ, що діють на професійній основі і функціонально пов'язані у самостійну економічну структуру.

Банківський депозит — грошові кошти економічних суб'єктів або цінні папери, які передані на зберігання банку за відповідну плату.

Банківська операція — конкретна дія банку, пов'язана з його основною діяльністю у певний момент, стосовно певного клієнта.

Дворівнева банківська система — банківська система, у якій емісійно-організаційні функції відокремлені від інших банківських, і виключне право на їх здійснення надане центральному банку — банку першого рівня.

Дворівнева побудова — ключовий принцип побудови банківських систем у ринкових економіках.

Діловий банк — банківська установа другого рівня, головною метою діяльності якої є отримання прибутку шляхом надання послуг своїм клієнтам.

Інвестиційна компанія — фінансовий посередник, що спеціалізується на управлінні вільними грошовими коштами інвестиційного призначення.

Комерційні банки — банки другого рівня в Україні.

Кредитна спілка — громадська організація, метою діяльності якої є фінансовий захист її членів шляхом взаємного кредитування за рахунок залучених їхніх особистих заощаджень.

Кредитор — особа, яка надає тимчасово вільні кошти у користування на умовах повернення, строковості, платності.

Лізингова компанія — спеціалізована фінансово-кредитна установа, яка за власні або залучені кошти придбаває предмети тривалого користування (машини, обладнання, устаткування, споруди) з метою передання їх у лізинг (довгострокову оренду або оренду з викупом, як правило, на тривалий час —

5—10 років і більше) іншим економічним суб'єктам для використання ними у виробничій сфері.

Ломбард — спеціалізована небанківська фінансово-кредитна установа, що надає позики під заставу рухомого майна.

Небанківська фінансово-кредитна установа — фінансовий посередник, діяльність якого не пов'язана з обов'язковим виконанням базових банківських операцій.

Обов'язкові банківські резерви — сума грошових коштів, яку комерційні банки повинні постійно зберігати на своїх рахунках у центральному банку. Визначаються у вигляді норми у процентному відношенні до пасивів банку.

Опосередковане фінансування — переміщення грошей між суб'єктами грошового ринку через фінансових посередників.

Пенсійний фонд — спеціалізований фінансовий посередник, який здійснює пенсійні виплати громадянам після досягнення ними певного віку, за рахунок коштів, акумульованих раніше на договірних засадах у цільові фонди.

Позичальник — суб'єкт, який має потребу і може отримати у тимчасове користування кошти на умовах повернення, строковості, платності.

Пряме фінансування — переміщення грошей на грошовому ринку безпосередньо від власників-кредиторів до позичальників.

Страхова компанія — спеціалізована установа, діяльність якої полягає у реалізації відносин щодо захисту майнових інтересів економічних суб'єктів під час настання певних обставин (страхових випадків). Здійснює діяльність за рахунок страхових фондів, створених шляхом акумуляції спеціальних страхових внесків.

Факторингова компанія — фінансовий посередник, що спеціалізується на купівлі у фірм прав на вимогу боргу.

Фінансова компанія — фінансово-кредитна установа, діяльність якої складається з мобілізації тимчасово вільних коштів з метою подальшого надання їх у позики, як правило, неінвестиційного характеру.

Фінансовий інструмент — фінансовий актив, цінний папір.

Фінансовий посередник — суб'єкт ринку, метою діяльності якого на ринку є торгівля фінансовими інструментами.

Функція банку — постійно властива ознака банку, притаманна йому завжди, незалежно від того, які конкретні операції він виконує у певний момент.

Центральний банк — банк першого рівня у дворівневій банківській системі.

Питання для самоперевірки

1. Що таке фінансове посередництво? У чому полягає призначення фінансового посередництва?

2. Хто такі фінансові посередники? У якому секторі грошового ринку вони працюють?

3. Що таке банк? Які функції виконують банки?

4. Що таке базові операції грошового ринку?
5. Що таке банківська система? Які причини спонукали до її створення?
6. Які типи побудови банківських систем Ви знаєте? За яким типом побудована банківська система України?
7. Охарактеризуйте функції банківської системи. Яка функція є головною і чому?
8. Назвіть основні етапи становлення банківської системи України.
9. Що таке небанківські фінансово-кредитні установи? Що спільного та відмінного між НФКУ та банками?
10. Які інститути відносять до договірних фінансово-кредитних установ?
11. Які інвестиційні фінансово-кредитні установи працюють на українському грошовому ринку?

Тема 13 Центральний банк в системі монетарного та банківського управління

План

1. Призначення, статус та основи організації центрального банку.
2. Основні напрями діяльності центрального банку.
3. Походження та розвиток центрального банку
4. Становлення центрального банку в Україні.

Призначення, статус та основи організації центрального банку. Незалежний статус центрального банку, його значення та форми реалізації.

Операції центрального банку. Характеристика емісійної операції, операцій банку банків, банківського регулювання та нагляду фінансового агента уряду, провідника монетарної політики.

Походження та розвиток центральних банків. Чинники, що зумовили появу центральних банків. Особливості розвитку центральних банків Англії, США. Створення Європейської системи центральних банків.

Становлення центрального банку в Україні. Його структура, статус та органи управління.

Методичні вказівки

Вивчаючи цю тему, слід усвідомити, що центральний банк відіграє провідну роль на грошовому ринку. Він впливає на стан економіки через регулювання пропозиції грошей і через здатність впливати на рівень процентних ставок. Центральний банк має особливий правовий статус, оскільки поєднує окремі риси банківської установи і державного органу управління.

У більшості країн з розвинутою ринковою економікою центральні банки є незалежними від органів державної влади у встановленні цільових орієнтирів монетарної політики й у виборі інструментів регулювання грошового обороту. Проте незалежність центрального банку не може бути абсолютною.

Функції центрального банку визначаються його призначенням. З цього погляду центральний банк є:

- емісійним центром готівкового обігу;
- банком банків;
- органом банківського регулювання та нагляду;
- банкіром і фінансовим агентом уряду;
- провідником монетарної політики.

В історичному плані функція емісії готівки, точніше, потреба в її централізації і державній монополізації дала поштовх до надання одному з банків статусу емісійного. Поступово емісійні банки перетворились у центральні банки.

Глобалізація грошових ринків привела до тісного співробітництва центральних банків на міждержавному рівні, до їх співпраці з міжнародними валютно-кредитними і фінансовими організаціями, а також до створення наднаціональних центральних банків. Національний банк України є особливим центральним органом державного управління, основним завданням якого є забезпечення стабільності національної грошової одиниці — гривні.

Термінологічний словник

Активні операції центрального банку — операції з розміщення банківських ресурсів. Включають операції, пов'язані з вкладами в грошові та матеріальні активи, із золотовалютними резервами, з державними цінними паперами та кредитами, наданими комерційним банкам та уряду.

Валютна інтервенція — втручання центрального банку в операції на валютному ринку з метою впливу на курс національної валюти через операції купівлі-продажу іноземної валюти. З метою підвищення курсу національної валюти центральний банк продає іноземну валюту, а маючи на меті знизити курс національної валюти, навпаки, скуповує іноземну.

Грошове сховище — запаси банкнот і монет в установах НБУ в спеціально обладнаних приміщеннях і спеціальних сейфах, створені з метою оновлення готівкової маси в обігу та забезпечення грошового обігу банкнотами і монетами різного номіналу. Розрізняють центральне грошове сховище НБУ і грошові сховища територіальних установ НБУ (Кримського республіканського, регіональних управлінь). У Центральному сховищі окремо зберігаються резервні фонди і готівка оборотної каси Центрального апарату НБУ, а в грошових сховищах територіальних управлінь — запаси готівки і готівка оборотної каси установи НБУ.

Достатність капіталу комерційного банку — характеризує спроможність банку захистити інтереси вкладників, кредиторів та інвесторів від непередбачених збитків, яких може зазнати банк через ризиковість своїх активних операцій. Національний банк України встановив економічні нормативи, що регулюють достатність банківського капіталу.

Електронна пошта НБУ — система організаційно-технологічних і програмно-технічних засобів забезпечення інформаційної взаємодії між банківськими та іншими установами, що обслуговуються банками.

Електронний розрахунковий документ — банківське повідомлення певного формату, яке містить установлені реквізити й інформацію про переказування коштів, має вигляд файлу для передавання електронною поштою та зберігання на магнітних носіях.

Емісія грошей — випуск в обіг грошей у готівковій (банкнотна емісія) та безготівковій (кредитна емісія) формах.

Емісійний банк — банк, якому надано право випуску грошей в обіг. Звичайно це центральний банк країни, якому монополюю належить таке право.

Зобов'язання НБУ — сукупність коштів, мобілізованих НБУ на відповідні рахунки (кореспондентські, бюджетні, поточні, депозитні) від комерційних банків, урядових структур та кредиторів.

Золотовалютний резерв — офіційний запас золота (у злитках та монетах) і валютний запас, що зберігаються в центральному банку держави з метою проведення валютних інтервенцій на внутрішньому та зовнішньому валютних ринках і отримання іноземних кредитів під забезпечення цим резервом.

Касове виконання державного бюджету — включає операції з ведення рахунків урядових установ, акумулювання податків, що надходять на ці рахунки, і здійснення платежів з цих рахунків. Існують різні системи касового виконання державного бюджету: банківська (усі перелічені операції здійснюють банківські установи), казначейська (усі операції здійснюють підрозділи спеціально створеного органу в системі Міністерства фінансів) та змішана (операції розподілені між банківськими установами і органами Мінфіну).

Кореспондентський рахунок — рахунок для обліку розрахунків, які виконує одна банківська установа за дорученням і на кошти іншої банківської установи на підставі укладеного кореспондентського договору.

Кредитна політика — інструмент грошово-кредитної політики, який передбачає можливість маніпулювання обсягами кредитів, що надаються центральними банками комерційним банкам і уряду з метою впливу на обсяг грошової маси в обігу.

Ліцензія НБУ — оформлений у встановленому порядку дозвіл на здійснення банківської діяльності в межах певного переліку операцій.

Ломбардний кредит — короткостроковий кредит під заставу майна, яке швидко реалізується. Що ж до вітчизняних комерційних банків, то це кредити, що їх надає НБУ під заставу облігацій внутрішньої державної позики.

Міжбанківські розрахунки — система здійснення і регулювання платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями, які мають місце між банківськими установами в процесі їхньої діяльності. В Україні міжбанківські розрахунки можуть здійснюватись через:

- а) систему електронних платежів НБУ;
- б) внутрішньобанківську платіжну систему комерційного банку;
- в) прямі кореспондентські відносини.

Норма обов'язкових резервів — установлене юридичним актом (законом чи рішенням центрального банку) процентне співвідношення суми обов'язкових резервів, що утворюються за окремими статтями банківських пасивів, до обсягу зобов'язань за відповідними статтями.

Обов'язкові резерви — це вклади комерційних банків у центральні банки, розмір яких установлено в законодавчому порядку в певному співвідношенні до залучених ресурсів. Обов'язкові резерви можуть зберігатись як на окремих депозитних рахунках, так і на кореспондентському рахунку комерційного банку, відкритому в центробанку. В Україні використовується останній варіант.

Оборотна каса — підрозділ установи НБУ, створений для приймання та видачі готівки комерційним банкам та державним установам, що перебувають на розрахунково-касовому обслуговуванні в НБУ. До оборотної каси надходять надлишки готівки в операційних касах установ комерційних банків та в касах юридичних осіб, що обслуговуються в НБУ. З оборотних кас проводиться підкріплення операційних кас комерційних банків.

Пасивні операції центральних банків — операції із залучення ресурсів. Включають операції з формування банківського капіталу, емісійні операції та зобов'язання центрального банку щодо комерційних банків, уряду, кредиторів і вкладників.

Підкріплення оборотної каси — поповнення каси установи НБУ банкнотами та монетами у разі їх недостатності для нормального проведення касових операцій. Підкріплення оборотної каси здійснюється з резервного фонду банкнот і монет.

Політика відкритого ринку — інструмент грошово-кредитної політики, який полягає в можливості впливу на обсяг грошової маси в обігу через операції купівлі-продажу державних цінних паперів.

Політика «дешевих грошей» — система заходів грошово-кредитної політики, спрямованих на збільшення грошової маси в обігу. Реалізується через зниження процентних ставок та розширення обсягів кредитів, що їх надають центральні банки банкам другого рівня, зниження норм обов'язкового резервування, купівлю цінних паперів центральними банками у комерційних банків та інших заходів, що роблять гроші легкодоступними.

Політика «дорогих грошей» — система заходів грошово-кредитної політики, спрямованих на скорочення грошової маси в обігу, що досягається використанням інструментів протилежних політиці «дешевих грошей» (скорочення обсягів кредитів, підвищення процентних ставок за кредитами, підвищення норм обов'язкових резервів продажу державних цінних паперів банкам другого рівня).

Політика обов'язкових резервів — інструмент грошово-кредитної політики, який передбачає можливість зміни норми обов'язкового резервування для комерційних банків з метою впливу на обсяг грошової маси в обігу.

Процентна політика — інструмент грошово-кредитної політики, який передбачає можливість маніпулювання відсотковими ставками, що їх установлює центральний банк за кредитами, з метою впливу на обсяг грошової маси в обігу.

Регіональна розрахункова палата (РРП) — підрозділ регіонального управління НБУ, який обслуговує в системі електронних платежів банки та їхні установи в межах відповідного регіону.

Резервний фонд банкнот і монет — частина вилучених з обігу банкнот і монет, що зберігаються в грошовому сховищі з метою підкріплення за необхідності оборотної каси установи НБУ.

РЕПО — операція з цінними паперами, що ґрунтується на угоді між НБУ і комерційним банком про продаж-купівлю державних цінних паперів на певний термін із зобов'язанням зворотного продажу-купівлі у визначений термін або на вимогу однієї зі сторін за заздалегідь обумовленою ціною.

Ресурси НБУ — грошові кошти на рахунках юридичних осіб, що мають рахунки в установах НБУ; готівкові кошти в обігу та кошти внутрішньобанківського походження (капітал банку).

Система електронних платежів (СЕП) — комплекс програмно-технічних засобів, призначений для виконання міжбанківських розрахунків між її учасниками.

Технічний кореспондентський рахунок — рахунок, що відкривається банку-учаснику СЕП у розрахунковій палаті для відображення всіх операцій, які здійснюються протягом операційного дня. На кінець операційного дня обороти за технічним рахунком загальними сумами відображаються на кореспондентському рахунку, відкритому в операційному управлінні регіонального управління НБУ.

Центральна розрахункова палата — підрозділ Національного банку України, який організовує роботу системи електронних платежів у цілому, а також виконує функції РРП для банків та їх установ по м. Києву та Київській області.

Питання для самоперевірки

1. Які законодавчо-нормативні акти закріплюють правовий статус ЦБ?
2. Чи залежить організаційна структура ЦБ від форми державного устрою країни? Наведіть приклади організації ЦБ для країн з різною формою державного устрою.
3. Що таке банківський нагляд і чим він відрізняється від банківського регулювання?
4. Які методи використовує ЦБ при обслуговуванні державного боргу країни? У чому переваги на недоліки перелічених методів?
5. Які інструменти монетарної політики використовує ЦБ у своїх регулятивних діях?
6. Які шляхи створення ЦБ Ви можете назвати? У чому принципові відмінності еволюційного шляху від законодавчого?
7. Назвіть напрями розвитку ЦБ в епоху глобалізації світових ринків. У чому полягає головне завдання ЄСЦБ?
8. Які основні законодавчо-нормативні акти регламентують діяльність НБУ?
9. Які складові елементи входять до структури НБУ?

10. Які керівні органи входять до системи управління НБУ?
11. Назвіть принципи функціонування НБУ? Чи підпорядкований НБУ Президенту, ВР, уряду?
12. Які функції виконує НБУ?

Тема 14 Теоретичні засади діяльності комерційних банків

План

1. Поняття, призначення та класифікація комерційних банків.
2. Походження та розвиток комерційних банків.
3. Основи організації та специфіка діяльності комерційних банків.
4. Характеристика банківських операцій.
5. Стабільність банків та механізм їх забезпечення.

Поняття комерційного банку, призначення, класифікація та види комерційних банків.

Походження та розвиток комерційних банків. Еволюція банків від приватних кредиторів до багатофункціональних посередників на грошовому ринку. Банки в умовах капіталізму. Роль банків у сучасних ринкових економіках.

Основи організації та специфіка діяльності комерційних банків. Порядок створення банку, його реєстрація та ліцензування діяльності. Організаційні структури та функціональні особливості окремих видів банків.

Пасивні операції комерційних банків. Формування власного капіталу банку. Залучення і запозичення коштів.

Активні операції комерційних банків. Кредитні операції. Інвестиційні операції.

Банківські послуги. Розрахунково-касове обслуговування клієнтів. Інші види банківських послуг.

Стабільність банків і механізм її забезпечення. Поняття банківської стабільності та її значення. Показники стабільності та економічні нормативи, що її забезпечують. Страхування банківських депозитів. Створення резервів для покриття ризиків. Ліквідність банків.

Особливості становлення і розвитку комерційних банків в Україні.

Методичні вказівки

З'ясовуючи історію походження комерційних банків, потрібно звернути увагу на їх попередників і причини, що привели до виникнення комерційних банків, на умови надання позичок лихварями і комерційними банками. Як відомо, комерційні банки на території України виникли значно пізніше ніж у країнах Західної Європи. Необхідно з'ясувати ту роль, яку відіграли комерційні банки у становленні та розвитку капіталізму, у його переростанні в державно-монополістичний капіталізм. Також слід звернути увагу на виникнення транснаціональних банків та їх роль у сучасному світі.

Вивчаючи пасивні операції комерційних банків, важливо усвідомити різницю між ними й іншими фінансовими інституціями. Для цього студенту слід добре розібратись у складі грошових ресурсів банків та механізмі їх формування і сферах використання.

Формування грошових ресурсів комерційні банки здійснюють за допомогою пасивних операцій. Передусім потрібно ознайомитися з порядком формування як власного, так і залученого капіталу, їх складом та законодавчим і нормативним регулюванням. При цьому слід звернути увагу на відмінності у формуванні статутного фонду комерційного банку, господарських товариств та підприємств.

Особливу увагу слід приділити формуванню грошових ресурсів банків за рахунок заощаджень населення, які в розвинутих країнах є основним джерелом формування кредитних та інвестиційних ресурсів.

Далі необхідно засвоїти операції з розміщення банками залучених коштів, звернувши увагу на поняття «ресурсна база» комерційного банку. При цьому потрібно докладно ознайомитися з особливостями таких активних операцій комерційних банків, як кредитні, інвестиційні, вкладення коштів у іноземні валюти та нерухоме майно, виявити їх вплив на ліквідність комерційних банків. Також потрібно звернути увагу на законодавче обмеження деяких із цих операцій.

Враховуючи, що серед активних операцій комерційних банків провідне місце посідає кредитування юридичних і фізичних осіб, треба докладно вивчити класифікацію банківських позичок, принципи кредитування, умови надання різних кредитів та порядок їх повернення. При цьому слід звернути увагу на сутність поняття та порядок визначення кредитоспроможності позичальників. Для цього треба спиратися на знання, отримані з цього питання під час вивчення інших курсів.

Необхідно звернути увагу на широкий спектр банківських послуг та види доходів від них, виділивши серед цих послуг розрахункові операції. Необхідно також з'ясувати механізм здійснення банками касових операцій, операцій з фінансування капітальних вкладень, посередницьких, довірчих (трастових), торговельно-комерційних операцій, надання консалтингових та інших послуг.

Розглядаючи стабільність комерційних банків, передусім необхідно усвідомити її сутність і фактори, які на неї впливають, а також шляхи її досягнення. Особливу увагу потрібно надати фінансовій стійкості банків, розглянувши показники економічних нормативів, які її характеризують, джерела доходів і напрями витрат комерційних банків, формування та розподіл їх прибутку, показники прибутковості. І, нарешті, необхідно засвоїти сутність ліквідності комерційного банку, її види і мінімальні параметри, чинники його платоспроможності, способи її підтримання та наслідки порушення. Далі слід з'ясувати причини і види банківських ризиків та способи захисту від них.

На завершення вивчення теми потрібно усвідомити процес становлення та розвитку комерційних банків в Україні. Можна порівняти кількість банків та склад банківської системи України й інших країн, розміри і склад їх пасивів, активів і прибутку.

Термінологічний словник

Активи банку — розміщені і використані кошти банку, згруповані за їх економічним значенням у процесі відтворення, які відображаються у лівій частині бухгалтерського балансу банку — активи. До них відносять готівку в касах банку, кошти на кореспондентських рахунках, депозити в інших банках та кредити, надані цим банкам, інвестиції у цінні папери та паї, нематеріальні та матеріальні активи, кредити та фінансовий лізинг, надані клієнтам, та інші активи.

Активи банку високоліквідні — кошти та активи, які можуть бути легко трансформовані в готівку.

Акціонерний банк — банк, заснований у формі відкритого або закритого акціонерного товариства. Його діяльність регулюється законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про господарські товариства», «Про цінні папери і фондову біржу» та ін. законодавчими й нормативними актами. Він повинен мати статутний фонд, поділений на певну кількість іменних акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки своїм майном. Статутний фонд акціонерного банку формується за рахунок емісії (випуску) та продажу акцій, які повинні мати однакову номінальну вартість.

Акціонерний капітал банку — кошти, інвестовані власниками акціонерного банку в його акції, та сума нерозподіленого прибутку. Мінімальний розмір цього капіталу регулюється нормативними актами Національного банку України.

Банк з іноземним капіталом — банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному нерезиденту, перевищує 10 %.

Банківська ліцензія — документ, який видається Національним банком України в порядку і на умовах, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність», на підставі якого банки мають право здійснювати банківську діяльність.

Банківська холдингова група — банківське об'єднання, до складу якого входять виключно банки, причому материнському банку має належати не менше 50 % акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками.

Банківська ліквідність — здатність банку швидко і без втрат перетворити свої активи в пасиви.

Банківські інвестиції — інвестиції банків у цінні папери чи паї інших юридичних осіб.

Банківські операції — операції, які може здійснювати банк відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» на основі ліцензії чи письмового дозволу Національного банку України.

Банківські ресурси — сукупність коштів, які перебувають у розпорядженні банку і використовуються ним для здійснення кредитних та інших активних операцій.

Банківські ризики — загроза втрат, що зумовлена специфікою банківської діяльності. Підрозділяються на кредитні, процентні, валютні ризики, ризики від операцій з цінними паперами, ризики зловживань тощо.

Вклад — кошти у готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на певний строк зберігання або без зазначення такого строку (до запитання) і підлягають виплаті вкладникові відповідно до законодавства України та умов договору.

Депозит банківський — див. Вклад.

Державний банк — банк, 100 % статутного фонду якого належать державі.

Довірчі операції банків — операції трастових підрозділів комерційних банків з управління коштами чи майном і виконання інших послуг в інтересах, за дорученням та за рахунок їх клієнтів.

Дочірній банк — банк, у якому материнському банку належить не менше 50 % акціонерного (пайового) капіталу або голосів, але який не має права володіти акціями материнського банку.

Земельний банк — 1) банк, основною операцією котрого є надання послуг із земельного кредиту, тобто сільськогосподарського кредиту під заставу землі або іншої нерухомості, основною метою котрого є сприяння розвитку сільського господарства. Як правило, ці банки надають пільгові кредити аграрному сектору економіки за рахунок держави або за її підтримки. У 1864 р. був заснований перший земський банк у Херсоні, а в 1871 р. такий самий банк був заснований у Харкові. 2) У деяких виданнях — назва центральних банків федеральних земель у ФРН, які виникли після закінчення Другої світової війни в західних зонах окупації на базі відділень Рейхсбанку, діяльність якого за рішенням союзників антигітлерівської коаліції була припинена. Їх діяльність координувалася створеним у лютому 1948 р. окупаційною владою західних країн Банком німецьких земель. Вищим органом емісійної системи стала Центральна банківська рада, яка складалась із президентів центральних банків земель. Зі свого складу вони обирали президента ради і президента правління Банку німецьких земель. Після прийняття в 1957 р. закону про створення Німецького федерального банку (Бундесбанку), центральні банки земель були об'єднані з Банком німецьких земель, і таким чином виникла емісійна система, котра існує до теперішнього часу.

Інвестиційний банк — банк, що спеціалізується на здійсненні портфельних і реальних інвестицій на комісійній основі чи за власний кошт, за допомогою проведення операцій з цінними паперами (випуск, розміщення, придбання) та довгострокового кредитування інвестиційних проектів, засновницької діяльності. Особливість інвестиційних банків полягає в тому, що вони не залучають вклади населення. У Франції такі банки називають діловими банками. Виникнення інвестиційних банків наприкінці XVIII — початку XIX ст. було пов'язане з розміщенням державних цінних паперів. З часом ці банки почали вкладати капітали в реальні інвестиції.

До виділення інвестиційних банків у окремий вид привів розподіл праці в кредитній сфері з метою зменшення ризиків комерційних банків, причому в деяких країнах (США, Японія, Великобританія) таке виокремлення закріплено законом.

У сучасних банківських системах розрізняють інвестиційні банки двох типів. Для першого з них, котрий є характерним для банківських систем англо-саксонського типу, притаманні операції виключно з розміщення та торгівлі цінними паперами. Банки другого типу характерні для банківських систем романо-германського типу. Для них типовими є операції із середньострокового та довгострокового кредитування. Відмінність щодо кола операцій, які здійснюються кожним з типів інвестиційних банків, ставить перед ними різні завдання. Так, банкам першого типу значні ресурси потрібні на період між виплатою емітенту цінних паперів суми розміщення (підписки) і отриманням коштів від покупців цінних паперів. Цю потребу вони покривають за рахунок власних коштів та короткострокових позик від інших фінансово-кредитних інституцій, що не вимагає від цих банків наявності великої суми власних коштів. У зв'язку з тим, що активи інвестиційних банків другого типу мають досить тривалий термін обертання, для них необхідною умовою існування є залучення довгострокових пасивів та захист від ризиків, пов'язаних зі зміною вартості грошей у часі.

Основну частину активних операцій інвестиційних банків першого типу становлять вкладення в цінні папери як державні, так і корпоративні, котрі ці банки або купують на ринку, або отримують як плату за послуги. Активи інвестиційних банків другого типу складаються в основному із середньострокових та довгострокових позик. Задля диверсифікації ризиків та підтримання ліквідності інвестиційні банки другого типу певну частину своїх активів вкладають у цінні папери.

Інноваційний банк — спеціалізований банк, основними операціями якого є фінансування або кредитування інноваційної діяльності за повним інноваційним циклом «наука—техніка—виробництво» чи окремими його етапами, або стадіями, з метою прискорення темпів науково-технічного прогресу. Ці операції дуже ризиковані через непередбачуваність результатів інноваційного процесу. Кредити, які надають інноваційні банки, переважно є довгостроковими. Основними ресурсами цих банків служать їхні власні кошти та вклади і депозити їхніх клієнтів.

Зі створенням в Україні комерційних банків деякі з них мали діяти як інноваційні (Укрінбанк, Укрміжвузбанк, НТК-банк, Південкомінбанк та ін.), оскільки механізм фінансової підтримки реалізації досягнень науки і техніки був дуже бюрократизований. Проте подальші умови розвитку української банківської системи не дали їм можливості виконувати функції іпотечного банку. У зарубіжних країнах фінансування і кредитування інноваційної діяльності переважно здійснюють фінансово-кредитні установи небанківського типу, в тому числі спеціально для цього створені венчурні фонди (від англ. *venture* — ризикувати, ризиковане підприємство).

У нашій країні фінансова державна підтримка інновацій була покладена на Державний інноваційний фонд України, який надавав безпроцентні інноваційні кредити терміном до п'яти років. На підприємствах також були створені інноваційні фонди. Такі ж фонди існували і в деяких галузях промисловості. Недержавне фінансування інноваційного процесу можуть здійснювати інвестиційні фонди та інвестиційні компанії. У цілому ж існуюча в Україні система поки що дуже слабо сприяє створенню та запровадженню інновацій.

Іпотечний банк — спеціалізований комерційний банк, що надає іпотечні кредити, продає їх іншим інвесторам, обслуговує платежі з погашення іпотечних кредитів. Іпотечні кредити мають довгостроковий характер. Свої ресурси ці банки зазвичай формують за рахунок власних нагромаджень, продажу іпотечних облігацій і заставних листів, а також вкладів переважно тих клієнтів, які бажають отримати іпотечний кредит. Іпотечний банк отримує прибуток від комісійних за надання іпотечних кредитів та їх обслуговування, доходу від перепродажу іпотечних кредитів і маржі між процентами за наданими іпотечними кредитами і процентами, що сплачує іпотечний банк за запозиченими коштами.

Іпотечні банки виникли в Німеччині наприкінці XVIII ст. і отримали найбільший розвиток у першій половині XX ст. Ціла система таких банків була створена і в Росії, до складу якої на той час входила більша частина України. Її очолювали державні Дворянський земельний банк та Селянський поземельний банк. Окрім них, до складу установ іпотечного кредиту входили 8 місцевих дворянських і 10 акціонерних земельних банків, які надавали довготермінові кредити під заставу землі та маєтків, та 36 губернських і міських кредитних товариств, котрі надавали позички під заставу землі й міської нерухомості. Після 1917 р. ці банки були закриті.

Залежно від напрямів використання кредиту іпотечні банки у світовій практиці поділяють на земельні банки, які надають кредити під заставу землі, меліоративні банки, які надають кредити на виконання меліоративних робіт, та комунальні банки, які надають кредити під заставу міської нерухомості.

Іпотечні банки відіграють в економіці подвійну роль: як соціальні інституції, що забезпечують довгострокові кредити, і як емітенти іпотек, котрі є одним з найбільш захищених способів вкладення капіталу, що приносить процентний дохід. Як соціальна інституція ці банки сприяють забезпеченню населення доброякісним житлом, що робить громадян заможнішими, майновитішими, стійкішими до впливу політичних сил радикального штибу, підвищують ділову активність населення.

В Україні поки що тільки ставиться питання про створення іпотечних банків, а іпотечні кредити надають комерційні банки.

CAMEL — система рейтингової оцінки діяльності банку за сукупним критерієм достатності капіталу, якості активів, прибутковості, ліквідності та кваліфікації менеджерів, назва якої походить від перших букв цих термінів англійською мовою (Capital adequacy, Asset quality, Management competence and control, Earnings, Liquidity).

Капітал банку — залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зоб'язань.

Класифікація наданих банками кредитів — здійснюється відповідно до Положень про порядок формування і використання резерву на можливі втрати за позичками комерційних банків, затвердженим постановою Національного банку України № 20 від 31 січня 1996 р. залежно від групи ризику повернення (наявності реального забезпечення повернення та кількості днів простроченої заборгованості) вся заборгованість за позичками, наданими комерційними банками своїм клієнтам, підрозділяється на п'ять груп: стандартні кредити, нестандартні, сумнівні, незабезпечені та безнадійні кредити.

Стандартні кредити — кредити (незалежно від виду забезпечення), строки погашення яких не настали і своєчасно та в повному обсязі погашається основний борг, а також пролонговані у встановленому порядку (але не більше двох разів) кредити із загальним терміном пролонгації не більше шести місяців.

Нестандартні кредити — кредити, пролонговані більше 2-х разів, або із загальним терміном пролонгації, який перевищує 60 днів, забезпечені кредити з простроченням терміну погашення до 60-ти днів та недостатньо забезпечені кредити з простроченням терміну погашення до 30-ти днів.

Сумнівні кредити — незабезпечені кредити з простроченням терміну погашення до 30-ти днів та недостатньо забезпечені з простроченням терміну погашення від 30 до 60-ти днів, а також кредити з простроченням терміну погашення від 60 до 180-ти днів.

Незабезпечені кредити — незабезпечені кредити з простроченням терміну погашення від 30 до 60-ти днів та недостатньо забезпечені кредити з простроченням терміну погашення від 60 до 180-ти днів, а також забезпечені кредити з простроченням терміну погашення понад 180 днів.

Безнадійні кредити — незабезпечені кредити з простроченням терміну погашення від 60 до 180-ти днів та недостатньо забезпечені кредити з простроченням терміну погашення понад 180 днів.

При цьому забезпеченими є кредити, які мають забезпечення у вигляді ліквідної застави, реальна (ринкова) вартість якої перевищує заборгованість з позички не менше ніж на 25 %, або які мають гарантію уряду чи банківську гарантію. Недостатньо забезпеченими вважаються кредити, які мають забезпечення у вигляді ліквідної застави, реальна вартість якої становить не менше ніж 60 % від суми заборгованості, а також кредити, застраховані у встановленому порядку, та кредити, надані під гарантії, договори-поруки юридичних осіб. Незабезпеченими вважаються кредити, які не мають забезпечення, або за якими реальна вартість забезпечення становить менше 60 % суми заборгованості за позичкою. Реальна (ринкова) вартість застави визначається на момент оцінки ризику щодо даного кредиту. Залежно від групи заборгованості за позичками визначається розмір відрахувань до резерву комерційного банку на можливі втрати за наданими позичками, який диференціюється в межах від 2 % для стандартних кредитів до 100 % для безнадійних кредитів.

Комерційний банк — банк, основною метою діяльності котрого є збільшення ринкової вартості статутного капіталу та отримання прибутку для свого подальшого розвитку й для своїх акціонерів чи пайовиків через залучення депозитів та надання кредитів і різних послуг своїм клієнтам. Переважно комерційні банки відносять до недержавної форми власності. В економіці вони виконують такі основні функції: посередника в кредитах, ведення рахунків клієнтів і на основі цього — посередника в розрахунках, касового обслуговування юридичних і фізичних осіб та ін. Перший комерційний банк «нової (третьої) хвилі» — Укрінбанк — був зареєстрований в Україні 24 січня 1989 р.

Кооперативний банк — банк, що перебуває у спільній власності своїх членів, може здійснювати розрахунково-касове обслуговування, надавати позички, приймати депозити та забезпечувати своїх клієнтів іншими послугами в межах отриманої ліцензії.

Кооперативні банки існують в країнах з розвиненим кооперативним рухом. Були вони й в Україні до 1917 р., якийсь час за радянської влади й у перші роки переходу на ринкові умови господарювання. Проте Законом України від 7 грудня 2000 р. «Про банки і банківську діяльність» знову передбачена можливість створення кооперативних банків в Україні. Особливостями створення такого банку є те, що його засновниками може бути не менше 50 осіб, а якщо їх стає менше, то кількість учасників банку має бути знову ж таки доведена до 50 або такий банк ліквідується. Мінімальний статутний фонд кооперативного банку встановлений у розмірі, еквівалентному 1 млн євро (для комерційних банків — не менше 3 млн євро). Усі учасники кооперативного банку мають рівні права в управлінні ним, бо кожен з них на загальних зборах, незалежно від розміру його внеску в статутний фонд, має лише один голос, тобто тут не можна захопити контрольний пакет голосів, як це часто відбувається в банках, створених у формі господарських товариств. Щоправда, кожен з його учасників у разі банкрутства банку за недостатності в нього коштів відповідає перед кредиторами своїм майном пропорційно до його частки у статутному фонді. На кооперативні банки поширюються положення законодавства про кооперацію в частині, що не суперечить Закону «Про банки і банківську діяльність». Банки надають кредити лише своїм учасникам. При цьому на кооперативні банки не поширюються нормативні вимоги Національного банку України щодо так званих інсайдерів, тобто юридичних і фізичних осіб, споріднених з банком. Це значна перевага кооперативних банків перед іншими банками, яка має велике значення для їх учасників. Усі інші операції він здійснює так само, як і комерційні банки.

Регіональними кооперативними банками керує, перерозподіляє їх вільні кошти і здійснює контроль за їх діяльністю центральний кооперативний банк. Звичайно банківський нагляд за діяльністю цих банків здійснює Національний банк України.

Кредитна політика банку — система заходів з управління кредитним процесом у комерційному банку, який охоплює основні етапи грошово-кредитних відносин на мікрорівні щодо залучення кредитних ресурсів та

вибору орієнтовних напрямів їх розміщення відповідно до цілей, які ставить перед собою банк. Вона служить основою для прийняття відповідних управлінських рішень менеджерами банку в процесі кредитування. Кредитна політика кожного банку має узгоджуватися з основними засадами грошово-кредитної політики центрального банку країни.

Кредитний потенціал банку — дорівнює ресурсам банку — власним і залученим (у тому числі запозиченим), зменшеним на вкладення у його основні засоби, нематеріальні активи, асоційовані чи дочірні компанії. Він служить базою для планування банком своїх стратегічних і тактичних напрямів кредитної та інвестиційної діяльності.

Кредитний портфель банку — сукупність усіх позичок, наданих банком на даний момент. Він не містить нарахованих, але ще не сплачених відсотків за кредитами, зобов'язань надати кредит, кредитних ліній, які ще не списані, гарантії та акредитиви, депозити в інших банках.

Кредитний ризик — ризик несплати позичальником кредитору основного боргу і відсотків за користування кредитом.

Кредитно-інвестиційний портфель — сукупність усіх наданих банком позичок та придбаних ним цінних паперів.

Кредитоспроможність — наявність у юридичної чи фізичної особи умов для отримання кредиту та здатність його повернути. Визначається особистими якостями позичальника та його фінансовим станом, здатністю в разі потреби мобілізувати кошти для погашення кредиту з різних джерел.

Ліквідність банку — здатність банку швидко і без втрат перетворювати свої активи в пасиви.

Ліквідація банку — процедура припинення функціонування банку як юридичної особи відповідно до вимог Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Маржа банківська — дохід банку, який він одержує в результаті різниці між курсами продажу і купівлі іноземної валюти, цінних паперів, процентними ставками за виданими й отриманими кредитами.

Материнський банк — основний банк банківської холдингової групи, якому належить не менше 50 % акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з дочірніх банків.

Овердрафт — короткостроковий кредит, що надається банком надійному клієнту понад його залишок на поточному рахунку в цьому банку в межах заздалегідь обумовленої суми шляхом дебетування його рахунку. При цьому утворюється дебетове сальдо.

Овертайм — надані та отримані кредити і депозити строком не більше одного операційного дня без урахування неробочих днів банку.

Органи управління банку — загальні збори учасників, спостережна рада, правління (рада директорів) банку. Їх повноваження визначені чинним законодавством та установчими документами банку.

Пасиви банку — одна з двох частин бухгалтерського балансу (права сторона), в якій на певну дату в грошовому виразі відображені джерела утворення коштів банку.

Підрозділ банку — структурна одиниця банку, що не має статусу юридичної особи і виконує функції, визначені банком.

Платоспроможність — здатність юридичної чи фізичної особи своєчасно і повністю виконати свої платіжні зобов'язання.

Позичальник — юридична чи фізична особа, яка отримує кошти в тимчасове користування з умовою повернення, платності, строковості і, як правило, зі сплатою відсотків.

Представництво банку — територіально відокремлений підрозділ банку, що не здійснює банківської діяльності.

Принципи кредитування — основні правила, за якими здійснюється кредитування. До них відносять: цільовий, строковий і платний характер кредиту: забезпеченість умов його повернення, кредитоспроможність позичальника. Часто до принципів кредитування відносять видачу кредиту на засадах повернення, але це суттєва ознака (атрибут) кредиту, без якої кредит перестає бути кредитом.

Рейтинг банку — показник, за яким проводиться порівняння банків за допомогою обраних критеріїв.

Статутний фонд банку — кошти, вкладені учасниками банку (акціонерами чи пайовиками) в акції чи паї банку. Його мінімальний розмір установлений Законом України «Про банки і банківську діяльність», а конкретний розмір передбачається установчими документами банку. Особливістю формування статутного фонду банками є те, що воно здійснюється тільки у грошовій формі за рахунок підтверджених вільних коштів учасників. Для формування статутного фонду забороняється використовувати бюджетні кошти і кошти, отримані в кредит та під заставу.

Учасники банку — засновники банку, акціонери банку, який є акціонерним товариством, учасники банку, який є товариством з обмеженою відповідальністю, і пайовики кооперативного банку.

Факторинг — активно-пасивна операція банку, за якою він викуповує у клієнта право на стягнення його дебіторської заборгованості за винагороду, встановлену укладеною між ними угодою. Розрізняють конвенційний та конфіденційний факторинг. За першого дебітора повідомляють про придбання банком його зобов'язань, і платежі дебітор спрямовує безпосередньо банку-фактору. За конфіденційного факторингу дебітор не ставиться до відома про факторингову угоду, а тому платежі спрямовує на поточний рахунок кредитора. Останній розраховується з банком.

Філія банку — відокремлений структурний підрозділ, що не має статусу юридичної особи і здійснює банківську діяльність від імені банку.

Фінансова холдингова група — фінансова установа, яка складається переважно або виключно з установ, що надають фінансові послуги, причому серед них має бути щонайменше один банк, і материнська компанія (їй має належати більше 50 % акціонерного чи пайового капіталу кожного з учасників групи, вона має право встановлювати для учасників групи обов'язкові для них правила, відповідає за зобов'язаннями учасників групи, подає у відповідні

органи консолідовано-фінансовий та статистичний звіти групи) має бути фінансовою установою.

Форфейтинг — купівля на певних умовах боргових вимог на повний термін. На відміну від традиційного обліку векселів Ф. застосовується зазвичай при поставках устаткування на великі суми зі значною розстрочкою платежу (до 5—7 років) і має гарантію першокласного банку, необхідну для переобліку векселів.

Цілі банку — це те, чого хоче досягти банк у результаті своєї діяльності. Вони підрозділяються на основні цілі і підцілі. До основних цілей відносять: подальше зростання банку; забезпечення його надійності для кредиторів і клієнтів; забезпечення ліквідності та платоспроможності банку; досягнення рентабельності банку. Прагнення до зростання (розвитку) притаманне живій і неживій природі. Тому банк старається нарощувати мережу своїх підрозділів, сферу впливу, розмір капіталу і валюти балансу, прибутковість. Надійність банку поділяється на зовнішню (від пограбувань, технічних збоїв у засобах комунікації, прослуховуванні чи зчитуванні інформації банку, зловживання з боку клієнтури тощо) і внутрішню (здатність обмежувати ризики). Банк повинен проводити такі заходи, котрі дали б можливість розпізнавати свої дії, які можуть викликати збитки. Рентабельність як ціль полягає в тому, що в довгостроковому плані банк має отримувати прибуток у розмірах, які б покривали витрати та забезпечували високі дивіденди його учасникам. При цьому банк повинен зберігати свою ліквідність і платоспроможність.

Проміжні цілі забезпечують досягнення основних цілей. Серед них розрізняють ринкові, структурні, технічні та інші цілі банку. Ринкові підцілі банку передбачають завоювання своєї ніші на ринку банківських послуг та збільшення завойованої банком частки ринку. Структурні підцілі полягають у поліпшенні банком структури свого балансу залежно від ситуації на ринку банківських послуг. Технічними підцілями є забезпечення банку відповідними офісними приміщеннями, комп'ютерною та офісною технікою, засобами зв'язку, розширення мережі філій, відділень і представництв тощо. До інших цілей можна віднести створення відповідного іміджу банку, задоволення соціальних потреб його працівників тощо.

Питання для самоперевірки

1. Що таке комерційний банк? У чому полягає призначення комерційних банків?
2. За якими ознаками класифікують комерційні банки?
3. Назвіть основні етапи розвитку комерційних банків.
4. Що таке банківські операції? Які банківські операції Ви знаєте?
5. Що таке активні операції? Які види активних операцій Ви знаєте?
6. Що таке банківські послуги? Назвіть традиційні та нетрадиційні банківські послуги.
7. Що означає прибутковість банку? Які показники використовують для її вимірювання?

8. Які економічні нормативи характеризують фінансову стійкість банку?

Тема 15 Валютний ринок і валютні системи

План

1. Питання та види валют. Конвертованість валют.
2. Сутність валютних відносин.
3. Валютний ринок. Види операцій на валютному ринку.
4. Валютний курс.
5. Валютне регулювання та валютна політика.
6. Платіжний баланс та золотовалютні резерви в механізмі валютного регулювання.
7. Валютні системи.
8. Особливості формування валютної системи України.

Сутність валюти, призначення та сфера використання. Види валют: національні, іноземні, колективні, конвертовані, неконвертовані. Чинники та значення конвертованості валюти. Особливості валютних відносин.

Валютний ринок: сутність, об'єкти та суб'єкти, ціна, інфраструктура. Чинники впливу на кон'юнктуру валютного ринку. Характеристика основних операцій на валютному ринку.

Валютний курс: сутність, основи формування та чинники впливу. Види валютних курсів. Регулювання валютних курсів. Розвиток режиму валютного курсу в Україні.

Валютні системи та валютна політика. Поняття, призначення та елементи національної валютної системи. Валютне регулювання та валютна політика: курсова, облікова, інтервенційна. Особливості формування валютної системи України. Органи валютного регулювання.

Платіжний баланс та золотовалютні резерви. Сутність, побудова, призначення та використання платіжного балансу. Сутність, призначення та використання золотовалютних резервів.

Світова та міжнародні валютні системи. Поняття світової валютної системи, її елементи та етапи розвитку, Бреттон-Вудська та Ямайська світові валютні системи. Поняття міжнародної валютної системи. Формування Європейської валютної системи, трансформація її в Європейський валютний союз зі спільною валютою та єдиним центральним банком.

Міжнародні ринки грошей та капіталів: сутність, призначення, інструменти. Основні світові центри ринків грошей та капіталів. Євроринок, його призначення та види.

Методичні вказівки

Важливо звернути увагу на те, що поняття «валюта» не слід ототожнювати з поняттям «грошова одиниця». Національні гроші у процесі

обслуговування зовнішньоекономічних відносин втрачають свою самостійність, прийнятність. У зв'язку з цим виникає потреба у грошових коштах, головним призначенням яких має бути обслуговування зовнішньоекономічних відносин у будь-яких сферах їх прояву чи походження. Це відбувається під час формування та реалізації міжнародних валютних, розрахункових та кредитно-фінансових операцій як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках.

Валюту можна класифікувати за різними критеріями: за емітентами, за режимом використання, за матеріально-речовим виглядом, за економічними умовами країни походження (слабка, або м'яка; сильна, або тверда), за відношенням до валютних запасів країни (резервна валюта, вільно використовувана валюта), за видами валютних операцій.

Важливою рисою валюти є конвертованість. Вивчаючи тему, слід звернути увагу не тільки на наявність різних ступенів конвертованості, а й особливо на чинники та значення цього явища. Треба усвідомити, що без внутрішньої конвертованості неможлива повна зовнішня конвертованість. Внутрішня стосується угод між резидентами всередині своєї країни, охоплює як поточні, так і капітальні операції. Конвертованість передбачає наявність ринкового господарства, відкритість економіки, самостійність дій учасників економічного обміну на свій страх і ризик, конкурентоспроможність, збалансованість тощо. Крім того, треба засвоїти інституційні норми конвертованості як національні в рамках валютної політики, так і загальні, визначені МВФ. Обмеження щодо конвертованості за поточними операціями можуть бути як прямими, так і опосередкованими, і набувати різної форми. Слід усвідомити, що хоча конвертованість є фінансовим поняттям, вона не може існувати без лібералізації зовнішньої торгівлі. Тобто навіть за відсутності обмежень на платежі, наявність обмежень на міжнародну торгівлю робить валюту неконвертованою за поточними операціями. Конвертованість за капітальними операціями пов'язана з рухом капіталу, а саме з прямими та портфельними інвестиціями, кредитами, трансферами та капітальними трастами. Обмеження щодо капітальних платежів вважаються виправданими і застосовуються з метою припинення впливу капіталу та досягнення макроекономічної стабілізації, особливо у країнах з перехідною, нестабільною економікою.

Вивчаючи валютний ринок, слід звернути увагу на те, що його призначення полягає в урівноваженні попиту і пропозиції, але на специфічний товар — валюту. Валютний ринок треба розглядати за його економічним змістом та за інституційною побудовою.

У даному питанні необхідно усвідомити його якісні внутрішні властивості. Ступінь розвинутості валютного ринку визначається рівнем економічної свободи дій суб'єктів ринку, рухомою силою функціонування яких є власний матеріальний інтерес. З'ясовуючи сутність валютного ринку, слід пам'ятати, що призначення й економічна роль останнього виявляються у функціях, які він виконує. Крім того, необхідно звернути увагу на склад та роль суб'єктів валютного ринку.

Що стосується валютних операцій, то слід підкреслити їх різноманітність. Найбільш відомою є класифікація за строками і за механізмом здійснення. Слід зауважити, що угоди валютного ринку є, як правило, стандартизованими, можуть виконуватись або на його біржовому сегменті (наприклад ф'ючерс — суто біржовий контракт), або на позабіржовому (наприклад форвард), або на обох сегментах (інші форми торгівлі). Оборот світового валютного ринку на 41 % із всіх угод з валютою становлять угоди спот, 53 % — форварди і свопи, близько 6 % — ф'ючерси та опціони. Причому частка операцій спот поступово скорочується, форвардів і свопів збільшується, а ф'ючерси й опціони продовжують обіймати незначні позиції. Ураховуючи всі підходи щодо розвитку валютного ринку, студенти на основі аналізу офіційних та періодичних видань мають узагальнити тенденції цього розвитку і становлення валютного ринку України.

Термінологічний словник

Валюта — грошові кошти, які обслуговують зовнішньоекономічні відносини.

Конвертованість валюти — здатність національної валюти вільно, без будь-яких обмежень обмінюватися на іноземну валюту за певним курсом, що можуть здійснювати як резиденти, так і нерезиденти, та можливість використання іноземної валюти в угодах з реальними і фінансовими активами.

Валютний курс — ціна обміну національної валюти на іноземну.

Валютний ринок — сектор грошового ринку, на якому врівноважуються попит і пропозиція на такий специфічний товар, як валюта.

Валютні операції — будь-які платежі, пов'язані з переміщенням (рухом) валютних цінностей (об'єктів ринку) між різними суб'єктами.

Касові операції — купівля-продаж валюти за курсом, зафіксованим на момент підписання угоди з умовою поставки до двох робочих днів.

Форвардні операції — угоди обміну двома валютами на основі контрактів у майбутньому за форвардним курсом, зафіксованим на момент підписання угоди.

Форвардний курс — курс спот з націнкою або зі знижкою.

Питання для самоперевірки

1. Що таке "валюта"? Чи можна ототожнювати поняття "валюта" та "гроші"?
2. Які класифікаційні ознаки валюти ви знаєте?
3. Що таке валютні відносини? Які економічні відносини можна віднести до валютних відносин?
4. Що є об'єктами валютних відносин? Хто належить до суб'єктів валютних відносин?
5. Дайте визначення валютного ринку за економічним змістом та за організаційною формою?

6. Назвіть об'єкти та суб'єкт валютного ринку. Які функції виконує валютний ринок?

- Зі якими ознаками класифікуються валютні ринки?

7. Що таке біржовий та позабіржовий валютний ринок? Який з них функціонує в Україні?

8. Які види валютних ринків Ви знаєте?

9. Що таке валютний курс? Які фактори впливають на зміну валютного курсу?

10. Що таке валютна політика, валютне регулювання, валютний контроль?

11. Назвіть інструменти валютного регулювання. Що таке дисконтна, девізна політика?

12. Які органи валютного регулювання Ви знаєте?

13. Що таке платіжний баланс? Що входить до структури платіжного балансу?

14. Що таке золотовалютні резерви і хто відповідає за їх формування в Україні?

15. Що таке валютна система? Які види валютних систем Ви знаєте?

16. Що таке національна валютна система? Охарактеризуйте елементи національної валютної системи.

17. Що таке світова валютна система? Назвіть етапи еволюційного розвитку світової валютної системи.

Тема 12 Міжнародні валютно-кредитні установи та форми їх співробітництва з Україною

План

1. МВФ та його діяльність в Україні.
2. Світовий банк.
3. Регіональні міжнародні кредитно – фінансові інститути.
4. Європейський банк реконструкції та розвитку.

Міжнародний валютний фонд. Організація та функціональне призначення МВФ. Напрямки співпраці МВФ з країнами колишнього СРСР, у тому числі з Україною.

Група Світового банку. Основи організації, структура та призначення Світового банку. Форми співпраці структур Світового банку з Україною. Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інституції. Створення та призначення Чорноморського банку торгівлі та розвитку.

Європейський банк реконструкції та розвитку. Порядок створення, призначення і функції ЄБРР. Напрямки співробітництва з Україною.

Банк міжнародних розрахунків. Необхідність та порядок створення БМР. Функції банку. Роль БМР у розвитку міжнародного співробітництва у валютно-кредитній сфері.

Методичні вказівки

Вивчаючи тему, треба засвоїти, що міжнародні та регіональні валютно-кредитні установи з'явилися у ХХ ст. Вони створені та діють на основі міждержавних угод та покликані регулювати міжнародні економічні відносини. Їх мета — сприяти розвитку зовнішньої торгівлі й міжнародного та регіонального валютно-фінансового співробітництва, підтримувати рівновагу платіжних балансів країн, що входять до них, регулювати курси їхніх валют, надавати кредити цим країнам і гарантувати приватні позики за кордоном.

Міжнародні та регіональні валютно-фінансові організації мають свої цілі, вирішують різні завдання та діють на глобальному та регіональному рівнях. Їх діяльність є важливою складовою світового та регіонального співробітництва й інтеграції. Україна, розвиваючи співробітництво з багатьма з них, намагається інтегруватися у світову економічну систему.

Найважливішу роль серед названих міжнародних організацій відіграють Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), який є головною установою Групи Світового банку. Окрім МБРР, до структури Групи Світового банку входять Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Багатостороння агенція гарантування інвестицій (БАГІ), а також Міжнародний центр урегулювання інвестиційних конфліктів (МЦУІК).

МВФ — міжнародна наднаціональна валютно-кредитна організація, що має статус спеціалізованої представницької установи ООН. МВФ сприяє міжнародному валютному співробітництву та стабілізації валют, підвищенню ступеня їх конвертованості, підтримує рівновагу платіжних балансів країн— членів Фонду, надає короткострокові кредити країнам—членам Фонду для покриття тимчасового дефіциту їхніх платіжних балансів, на ліквідацію валютних обмежень, організовує консультативну допомогу з фінансових і валютних питань.

МБРР — одна з найбільших і найвпливовіших у світі міжнародних фінансово-кредитних установ, яка надає довгострокові позики під державні програми тільки урядам і центральним банкам країн-членів. Членами МБРР можуть бути тільки члени МВФ. Основна різниця між МВФ та МБРР полягає в тому, що МВФ більше концентрує свою увагу на питаннях короткострокової фінансової стабільності в країнах, тоді як МБРР зосереджується переважно на середньо- та довгострокових проектах структурних та галузевих перетворень в економіках країн-членів. Якщо з якихось причин МВФ призупиняє свої програми в будь-якій країні, це призводить до припинення програм кредитування з боку МБРР.

Регіональні міжнародні кредитно-фінансові установи створюються поступово, відповідно до певних етапів розвитку світогосподарських зв'язків та інтенсивності інтеграційних процесів. Вони мають схожі цілі — це розвиток економіки, економічного співробітництва та інтеграції у регіоні. У них однотипний порядок формування пасивів, однакова форма правління, ідентичні об'єкти кредитування — переважно інфраструктура, сільське господарство,

добувна промисловість. Кредити надаються лише країнам-членам. До найвідоміших регіональних кредитно-фінансових установ належать Міжамериканський банк розвитку, Африканський банк розвитку. Азіатський банк розвитку. У межах європейського економічного співробітництва діють кілька регіональних міжнародних валютно-кредитних установ, основними з яких є Європейський інвестиційний банк, Європейський фонд валютного співробітництва та ін. Для сприяння країнам Центральної та Східної Європи у становленні ринкової економіки європейськими країнами було створено у 1991 р. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). Країнами Чорноморського басейну засновано Чорноморський банк торгівлі та розвитку. Україна є однією з країн—засновниць цього банку. Створено Центральний європейський банк.

Особливістю ЄБРР є підтримка приватного підприємницького сектору, частка якого в інвестиціях ЄБРР повинна становити не менше як 60 % від загального обсягу. Фінансування ЄБРР залежить від конкретних проектів, кредити надаються як прямо, так і опосередковано на зміцнення фінансових інституцій, структурну реорганізацію великим та дрібним компаніям.

Банк Міжнародних розрахунків є найдавнішою міжнародною організацією, основною функцією якої є регулювання платежів центральних банків та розроблення нормативних документів з банківського нагляду.

Термінологічний словник

Європейська система центральних банків — сукупність, яка складається з Європейського центрального банку та центральних банків країн—членів Європейського економічного союзу. Керівними органами є Рада Європейського центрального банку та Директорат цього банку.

Європейський центральний банк — абсолютно незалежний кредитний інститут, основним завданням якого є дотримання цін та захист від інфляції. Незалежність і гарантії стабільності відображені в Статуті цього банку. Місцезнаходження — Франкфурт-на-Майні.

Європейський Союз (ЄС) — європейська економічна та політична співдружність, яка складається з 15-ти країн-членів: Бельгії, Данії, Німеччини, Фінляндії, Франції, Греції, Великобританії, Ірландії, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Австрії, Португалії, Швеції та Іспанії.

Міжнародні валютно-кредитні установи — інституції, які створені на основі міждержавних угод з метою регулювання валютно-кредитних та фінансових відносин.

Міжнародний валютний фонд — міжнародна валютно-кредитна організація, яка має статус спеціалізованої установи ООН, створений у 1944 р. з метою регулювання валютно-кредитних відносин між державами—членами і надання їм фінансової допомоги у разі дефіциту платіжного балансу з допомогою короткострокового кредитування.

Світовий банк — це група споріднених міжнародних організацій, в яку входять Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна асоціація

розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Багатостороння агенція гарантування інвестицій, Міжнародний центр урегулювання інвестиційних конфліктів.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку — міжнародний інвестиційний інститут, створений одночасно з МВФ з метою сприяння країнам-членам в економічному розвитку, надаючи їм середньо- та довгострокові кредити, гарантуючи приватні інвестиції.

Регіональні валютно-кредитні установи — інституції, створені з метою сприяння розвитку економічного співробітництва та інтеграції країн, що розвиваються, певного регіону.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) — регіональний міжнародний банк, створений у 1958 р. з метою довгострокового кредитування слабо розвинутих регіонів, здійснення спільних проектів країн—учасниць.

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) — регіональний міжнародний банк, створений у 1990 р. з метою сприяння здійсненню реформ у країнах, які обрали ринковий шлях розвитку економіки.

Банк міжнародних розрахунків (БМР) — перший міждержавний банк, який був створений у 1930 р. як міжнародний банк центральних банків.

Чорноморський банк торгівлі та розвитку (ЧБТР) — регіональний багатонаціональний банк створено в 1994 р. з метою поглиблення інтеграції та зміцнення зв'язків між країнами Чорноморського басейну.

Пряме фінансування — це фінансування безпосередньо банком великих за обсягом інвестицій.

Опосередковане фінансування — це фінансування, яке здійснюється через фінансових посередників, у ролі яких виступають місцеві банки чи інвестиційні фонди.

Питання для самоперевірки

1. Що таке міжнародні валютно-кредитні установи? Які міжнародні валютно-кредитні установи співпрацюють з Україною?

2. Що таке МВФ, коли і чому він був заснований? Які цілі реалізує МВФ у своїй діяльності?

3. Що таке Світовий банк? Які інституції входять до Групи Світового банку?

4. Охарактеризуйте діяльність фінансових організацій, що входять до Групи Світового банку.

5. Назвіть напрями співпраці МБРР з Україною. На яких умовах МБРР надає кредити країні?

6. Що таке регіональні міжнародні кредитно-фінансові інститути? Які регіональні фінансові інститути Ви знаєте?

7. Що таке ЄБРР? Коли і з якою метою було створено цей банк?

8. Які інституціональні утворення входять до складу ЄБРР? У чому полягають основні завдання діяльності ЄБРР?

9. Які механізми та інструменти фінансування застосовує ЄБРР у своїй діяльності?

10. Назвіть пріоритетні напрями діяльності ЄБРР в Україні?

3. ПЕРЕЛІК ЕКЗАМЕНАЦІЙНИХ ПИТАНЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ГРОШІ ТА КРЕДИТ”

I модуль

1. Походження грошей. Властивості грошей.
2. Роль держави у творенні грошей. Вартість грошей.
3. Форми грошей та їх еволюція. Характеристика сучасних засобів платежу.
4. Роль грошей у розвитку економіки. Функції грошей.
5. Поняття грошового обороту. Модель грошового обороту на мікро- та макроекономічному рівні.
6. Грошові потоки та їх характеристика.
7. Структура грошового обороту за економічним змістом та формою платіжних засобів.
8. Маса грошей. Грошові агрегати.
9. Швидкість обігу грошей.
10. Закон грошового обігу.
11. Механізм зміни маси грошей в обороті. Грошово-кредитний мультиплікатор.
12. Сутність грошового ринку. Об'єкти та інструменти грошового ринку.
13. Інституційна модель грошового ринку.
14. Структура грошового ринку.
15. Попит на гроші. Пропозиція грошей. Графічна модель грошового ринку.
16. Сутність, структура та елементи грошової системи.
17. Типи грошових систем та їх еволюція.
18. Національна грошова система України.
19. Державне регулювання грошового обороту.
20. Грошово-кредитна політика: цілі, типи, інструменти.
21. Монетизація бюджетного дефіциту та ВВП.
22. Сутність, види та закономірності розвитку інфляції.
23. Причини та соціально-економічні наслідки інфляції.
24. Сутність та види грошових реформ.
25. Особливості проведення грошової реформи в Україні.
26. Класична кількісна теорія грошей.
27. Неокласичний варіант кількісної теорії грошей.

28. Внесок Дж. Кейнса у розвиток кількісної теорії грошей.
29. Сучасний монетаризм як напрям розвитку кількісної теорії грошей.
30. Грошово-кредитна політика України в перехідний період у світлі сучасних монетаристських теорій.

II модуль

31. МВФ і Світовий банк та їх діяльність в Україні.
32. Загальна характеристика регіональних міжнародних кредитно-фінансових інститутів. Європейський банк реконструкції та розвитку.
33. Поняття та види валют. Конвертованість валют.
34. Сутність валютних відносин.
35. Валютний ринок. Види операцій на валютному ринку.
36. Валютний курс.
37. Валютне регулювання та валютна політика.
38. Валютні системи.
39. Особливості формування валютної системи України.
40. Необхідність та сутність кредиту. Зв'язок кредиту з іншими економічними категоріями.
41. Кредитні відносини: характеристика, структура, види.
42. Теоретичні концепції кредиту.
43. Функції кредиту та принципи кредитування.
44. Класифікація кредиту.
45. Характеристика банківського кредиту. Основні об'єкти та принципи банківського кредитування
46. Характеристика міжгосподарського кредиту та його різновидів.
47. Характеристика державного та міжнародного кредиту.
48. Позичковий процент.
49. Роль кредиту та розвиток кредитних відносин в Україні.
50. Сутність та призначення фінансового посередництва. Види фінансових посередників.
51. Банківська система: сутність, принципи побудови, функції.
52. Небанківські фінансово-кредитні установи.
53. Призначення, статус та основи організації ЦБ. Основні напрями діяльності ЦБ.
54. Становлення ЦБ в Україні. Функції НБУ.

55. Поняття, призначення та класифікація комерційних банків.
56. Походження, розвиток, основи організації та специфіка діяльності комерційних банків.
57. Характеристика пасивних банківських операцій.
58. Характеристика активних банківських операцій.
59. Характеристика банківських послуг.
60. Особливості становлення і розвитку комерційних банків в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Нормативна

1. Про банки та банківську діяльність: Закон України: Затв. Постановою Верховної Ради України від 07.12.00 № 2156 - 12// Урядовий кур'єр. - 2001. - №8.
2. Про державне регулювання ринку цінних паперів: Закон України: Затв. Постановою Верховної Ради України від 30.10.96 №475/96- ВР //Вісник Верховної Ради. - 1996. - №51. - С.292.
3. Про цінні папери та фондову біржу: Закон України: Затв. Постановою Верховної Ради України від 18.06.91 №1202/12//Вісник Верховної Ради. - 1991. - №38. - С.508.
4. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України зі змінами та доповненнями №932-XIV від 14 липня 1999 р.// Голос України. - 1999. - 11 серп.
5. Про кредитування: Положення НБУ: Затв. постановою правління НБУ від 28.09.95 №246// Додаток до «Вісника Національного банку». - 1995. -№11.- С.23.
6. Про Національний банк України: Закон України: Затв. Постановою Верховної Ради України від 20.05.99 №679 - 14// Вісник Верховної Ради. - 1999. - №29. - С.238.
7. Про порядок створення та реєстрації комерційних банків: Положення НБУ: Затв. постановою правління НБУ від 27.03.96 №77 // Додаток до «Вісника Національного банку». - 1996. - №5. - С.3 .
8. Інструкція Про касові операції в банках України: Затв. постановою правління НБУ від 14.08.2003р.№337
9. Інструкція Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Затв. постановою правління НБУ від 29.03.2001р. №135
10. Інструкція НБУ Про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Затв. постановою правління НБУ від 28.08.2001р. №368

Основна

11. Артус М. М. Гроші та кредит: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ М. М. Артус. — К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2004. — 162 с.
12. Аранчій В. І. Гроші та кредит: Навч. посіб./ В. І. Аранчій, Л. М. Бойко, Л. В. Черненко. – 2010. – 300с.
13. Алексеев І.В. Гроші та кредит : навчальний посібник / І. В. Алексеев, М.К.Колісник– К. : Знання, 2009. - 253с.
14. Баранник Л. Б. Гроші та кредит. Навчально-методичний посібник. Навчально-методичний посібник / Л. Б. Баранник. Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2009. – 112 с.
15. Габбард Р. Г. Гроші, фінансова система та економіка : Підручник / Р. Г. Габбард ; Пер. з англ. під ред. М. Савлука, Д. Олесевича, Київ. нац. екон. ун-т . — К. : КНЕУ, 2004 . — 889с.

16. Галушка Є. О. Гроші та кредит. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / Є. О. Галушка. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2007. – 123 с.
17. Гриньова В. М. Гроші і кредит : підручник для ВНЗ / В. М. Гриньова – Харк. нац. екон. ун-т. - Харків : ВД "Інжек", 2008. - 312с.
18. Булеєв І. П. Гроші та кредит: навч. посіб./ І. П. Булеєв, С.Т. Пілецька, Т. Ю. Коритько, А. В. Гаврікова. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 120с.
19. Гроші та кредит. Підручник / за наук. ред. М. І. Савлука. — 6-те вид., перероб. і доп. — К. : КНЕУ, 2011. — 589 с.
20. Історія грошей і кредиту : підручник для ВНЗ / В.В. Прядко, М.М. Сайко ; Буковин. держ. фін. акад. — К. : Кондор, 2009 . — 508с.
21. Коваленко Д.І. Гроші та кредит: теорія і практика. Навч. посібник. 3-тє вид. допов. та перероб / Д.І. Коваленко. — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 352 с.
22. Колесніченко В. Ф. Гроші та кредит. Навчальний посібник / В.Ф. Колесніченко. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 370 с.
23. Кузнєцова Т. В. Гроші та кредит [Текст] : навч. посібник / Т.В. Кузнєцова, Н.М. Михайличенко, О.О. Кисельова . — Краматорськ : ДДМА, 2012. – 207 с.
24. Михайловська І. М. Гроші та кредит: Навчальний посібник/ І. М. Михайловська, К. Л. Ларіонова. - Львів: Новий світ 432 с.
25. Реверчук С. К. Гроші та кредит. Підручник / Реверчук С.К. , Грушко В.І., Дмитриченко Л.І. та ін. - К.: Знання, 2011.- 382с.
26. Щетинін А. І. Гроші та кредит: підручник / А. І. Щетинін. – К.: Центр учбової літератури, 2008. — 432 с.
27. Персональний сайт викладача // mdu.edu.ua

Періодика

Журнали: “Фінанси України”, “Банківська справа”, “Економіка України”, “Економіка, фінанси, право”, “Економіка та держава”, Вісник НБУ.

Підписано до друку 15.01.2016 р. Формат 84х6
Папір офсетний. Ум.друк.арк.2,8
Наклад 30 прим., зам. № 100
Миколаївська обласна друкарня
м. Миколаїв, вул. Паризької комуни, 3
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
ДК № 1339 від 24.04.2003 р.